Akademik Branko Pavićević:
SAZDANjE CRNOGORSKE NACIONALNE DRŽAVE (1796-1878.)

PETI DIO

Sudbonosna odluka

Prema informacijama „Petrogradskih vjedomosti", vladika crnogorski je stigao u prijestonicu 18/30. V 1837. Odmah po dolasku započeli su službeni razgovori. Oni su, uglavnom vođeni u Ministarstvu inostranih poslova. Još 22. V / 1. VI 1837. obratio se Karlo Vasiljevič Neseljrode imperatoru s pismom da li želi da primi u audijenciju vladiku i vladara crnogorskog. Na margini istog (Neseljrodeovog) pisma imperator je skicirao odgovor, izrazivši želju da Njegoša primi u Zimskom dvorcu 24. V / 3. VI 1837. u 12 časova. O imperatorovoj odluci Neseljrode je odmah obavijestio Njegoša. Sam državni vicekancelar trebalo je da prisustvuje susretu. U ponedjeljak, 24 V / 4. VI 1837. u 11 časova, Njegoš je sa svojom pratnjom došao u privatni stan vicekancelara Karla Vasiljeviča Neseljrodea i poslije kraćeg zadržavanja uputili su se zajedno kod Nikolaja I. Tako su se za nepunih pet godina po drugi put susreli svemoćni imperator i samodržac ruski Nikolaj I i vladika i gospodar crnogorski Petar II Petrović Njegoš u rezidenciji Romanova - u Zimskom dvorcu, u Petrogradu. Razgovorima je prisustvovao moćni ruski vicekancelar i ministar inostranih poslova, Karlo Vasiljevič Neseljrode. Zasad je poznato samo to da je osnovu za razgovore, predstavljao Memorandum crnogorskog vladara, upućen svojedobno sveruskom imperatoru. Kao prilozi koji su služili za raspravu nalazile su se pismene preporuke Karla Vasiljeviča, izložene u referatu posebno spremljenom za Nikolaja I. Na prijemu kod imperatora upućene su riječi prijekora crnogorskom vladaru zbog njegovih izjava i ponašanja u Beču za vrijeme priprema za odlazak za Rusiju. Ruskim vrhovnim zvaničnim organima i ruskom suverenu nije bilo pravo što se njihov štićenik zanosio mišlju da putuje za Pariz. Emotivni vladika crnogorski je bio izbrisao iz sjećanja da je tada davao i izjave da se više nikad neće vraćati u Crnu Goru. Taj prijekor zbog namjeravanog putovanja za Pariz izrečen je vjerovatno po prefinjenim pravilima protokola carske kancelarije, ali je Njegošu posve teško pao.
Dva bitna zahtjeva vladičina Memoranduma su podvrgnuta sumnji. Onaj prvi o teritorijalnom proširenju Crne Gore odmah je odbačen kao neizvodljiv, te o njemu nije vođena nikakva rasprava. Drugi zahtjev o preseljavanju jednog broja crnogorskog stanovništva takođe je podvrgnut kritičkoj ocjeni i to zbog ozbiljnih teškoća oko organizacije same seobe. Kako je Crna Gora zaista osjećala pritisak zbog prenaseljenosti njezine siromašne državne teritorije, Konstantin Konstantinovič, koji je vodio brigu o izradi odgovora na ovaj crnogorski zahtjev, predlagao je imperatoru da sugeriše crnogorskom vladaru da provede razgovore s grčkim poslanikom u Petrogradu o organizaciji preseljenja jednog broja Crnogoraca u Rusiju.

Povratak u Crnu Goru

Najbitniji prijedlog Memoranduma vladike Petra II predstavljao je zahtjev da carska vlada donese rješenje o povećanju redovne godišnje subvencije Crnoj Gori na 80.000 rubalja u asignacijama i to u trajanju od 10 godina. Na sjednici kod sveruskog imperatora je procijenjeno da taj bitan zahtjev vladara crnogorskog treba obavezno prihvatiti, jer od takve pomoći Crna Gora može sasvim sigurno izdržavati svoj državni aparat za narednih deset godina. Ruski imperator je bez dvoumljenja prihvatio ovaj zahtjev, koga su na svoj način obrazložili Konstantin Konstantinovič Rodofinikin i Karlo Vasiljevič Neseljrode. **To je bila sudbonosna odluka.** Ona je crnogorskom vladici garantovala finansijska sredstva dovoljna da uz domaće izvore prihoda osigura crnogorskoj državnoj organizaciji onaj karakter koji joj je Vladika bio namijenio, a njegov veliki prethodnik priželjkivao. Poslije ovoga, Nikolaj I je donio pismeno rješenje da se Državna blagajna obaveže da izdaje Crnoj Gori 80.000 rubalja u asignacijama godišnje i da se ta suma dijeli u četiri rate svake godine. Posljednji put Njegoš je primljen kod državnog vicekancelara 28. maja u prisustvu Konstantina Konstantinoviča Rodofinikina.
Krajem juna vladika je počeo da se priprema za povratak u Crnu Goru. Nije želio da propusti priliku a da od Konstantina Konstantinoviča zatraži posredovanje kod Ivana Ivanovića Vukotića za povraćaj 5.000 talijera, uzetih iz narodne kase za izazivanje nemira u Zeti i Malesiji. Neposredno zatim zahvalio se pismom ruskom imperatoru na savjetima i dodijeljenoj novčanoj pomoći Crnoj Gori. Vladika je iskoristio priliku da se tada u Petrogradu preplati na časopis „Biblioteka dl čtenio".
Po carevoj naredbi određena je suma od 600 červonjaca iz Fonda za kurirske poslove za pokriće putnih troškova crnogorskog gospodara. Petrogradski vojni gubernator izdao je naredbu da se Njegošu odredi lični pratilac Kokonov i ekipaž od sedam konja do ruske granice. Pošto je isplatilo petrogradskom mitropolitu

1.710 rubalja za pokriće troškova oko izdržavanja vladike i njegove svite u Petrogradu, Ministarstvo je izdalo pasoš, na ruskom i njemačkom jeziku, za Njegoša, Đorđija Petrovića, Dimitrija Milakovića i Njegoševog pratioca Davidovića. Krajem juna, oni su preko Varšave otputovali za Beč.

IV
ANGAŽOVANjE RUSIJE U POSLOVIMA UČVRŠĆIVANjA DRŽAVNE VLASTI U CRNOJ GORI

Po dolasku u staru poljsku prijestonicu Njegoš je uputio pismenu poruku Radovanu Piperu, istaknutom perjaniku i narodnom prvaku, tražeći od njega da preduzme neophodne korake za doček jednog stidnog gosta. Taj stidni gost bio je ruski zvanični izaslanik, potpukovnik Jakov Nikolajevič Ozereckovski, nekadašnji službenik ruske ambasade u Beču.
Jakov Nikolajevič Ozereckovski rođen je u Petrogradu (1801). Otac mu je bio poznati ruski akademik iz vremena Katarine II.
J. N. Ozereckovski bio je čuveni dvadesetih i tridesetih godina u prijestoničkim intelektualnim krugovima po svojoj literarnoj nadarenosti. Njegovi prilozi u prijestoničkim književnim časopisima plijenili su pažnju čitalačke publike, posebno ogledi sa persijske granice, gdje je kao oficir učestvovao u vojnim operacijama. Jedno vrijeme bio je ađutant kod grofa Benkendorfa. Već tada je pokazivao smisao za diplomasku službu. Zbog toga ga je krajem tridesetih godina carska vlada i odredila za rad pri ruskoj ambasadi u Beču.

Staro prijateljstvo

Godine 1836. Jakov Nikolajevič se prvi put susrio sa Njegošem u Beču. Brzo se sa njim sprijateljio i to je možda i bilo presudno da mu carsko Ministarstvo inostranih poslova povjeri dužnost zvaničnog izaslanika u Crnu Goru, sa zadatkom da ispita stanje u toj zemlji i o tome odmah obavijesti vladu u Petrogradu.
Njegoš je sa svojom pratnjom (Đorđijem Savovim Petrovićem, Dimitrijem Milakovićem, pratiocem Davidovićem), u društvu potpukovnika Jakova Nikolajeviča, doputovao na Cetinje u drugoj plovini avgusta 1837.
Ozereckovski je dobio carevu naredbu o odlasku u Crnu Goru prije nego što mu je poslata detaljna instrukcija za rad kod Crnogoraca. Instrukcija je upućena 11/23. VI 1837. a poslana je na adresu ruskog poslanika Tatiščeva. Kako je Tatiščev tada bio odsutan iz Beča, nalazio se u Karlsbadenu, instrukciju je Ozereckovskom saopštio knjaz Gorčakov. To je bilo, u stvari, telegramsko uputstvo za rad. Njim su bile strogo naznačene dužnosti Jakovu Nikolajeviču za djelatnost u Crnoj Gori. Osnovna misao vodilja careve instrukcije bila je izražena u shvatanju da ruska vlada, zbog razvoja prilika u zemlji, mora jače da se angažuje u politici prema crnogorskom narodu, s kojim se još od petrovskih vremena njeguju političke veze, koje, doduše, nijesu izlazile iz okvira strogo moralne podrške narodu Crne Gore. U tom pogledu je važno bilo napomenuti da je dotadašnju pomoć Crnoj Gori, davanu Cetinjskom manastiru, imperator Pavle I povećao 1799. na godišnju subvenciju od 1.000 zlatnika, namijenjenu isključivo za izdržavanje tada ustanovljenog narodnog praviteljstva. Crna Gora je na to odgovarala velikom predanošću Rusiji i učestvovala u svim ratovima na strani petrogradske vlade.
Poslije posjete crnogorskog vladike Petrogradu 1837. ruska vlada je došla do uvjerenja da mora izmijeniti svoju tradicionalnu politiku prema Crnoj Gori i snažnije se založiti za učvršćivanje centralnih institucija vlasti. Jakov Nikolajevič je trebalo da ispita uslove od kojih je zavisio stepen angažovanja ruske politike. On je trebalo za vrijeme svog boravka u Crnoj Gori da prikupi što više podataka o toj zemlji, o društvenom i ekonomskom životu u njoj, o političkom i vojničkom, kao i njenim nacionalnim i nacionalno-političkim mogućnostima, o kulturnim prilikama, a, istovremeno, kao i da vodi strogi „nadzor nad radom Vladike". Pošto je ruska vlada ozbiljno shvatila Njegoševe planove na učvršćivanju državnog aparata, Jakovu Nikolajeviču je stogo naloženo da svojim savjetima" pomogne vladici na „unutrašnjem uređenju" zemlje. U tom smislu, Ozereckovski je morao da obrati posebnu pažnju na to da se dodijeljena sredstva ruske carske vlade najdjelotvornije upotrebljavaju. Smatrajući da rad na unutrašnjem uređenju Crne Gore najviše zavisi i od mira na garnici prema Turskoj, Ozereckovski je morao da predoči crnogorskom vladici da se dosljedno drži dobrosusjedskih odnosa s Turskom.

Zadržavanje u Zadru

Odlukom carske vlade Ozereckovskom je bilo stavljeno u dužnost da Crnoj Gori odnese 26.666 rubalja i 66 kopejki, kao prvu četvrtinu godišnje subvencije crnogorskom narodu. Sa tim novcem i instrukcijom Ozereckovski je otputovao 26. VII / 6. VIII 1837. za Trst, gdje ga je čekao crnogorski vladar. Odmah po dolasku u Trst, Ozereckovski je krenuo s vladikom za Kotor. Usput su se zadržali u Zadru, gdje su učinili zvaničnu posjetu baronu Lilijenbergu, austrijskom namjesniku za Dalmaciju. Prilikom razgovora s dalmatinskim namjenskim Ozereckovski je saznao da ovaj vladiku smatra svojim „dobrim prijateljem" i da očekuje, u skladu s dogovorom vladičnim s Meternihom, da će se uskoro pristupiti radovima na razgraničenju Crne Gore i Austrije. Vladika Petar II je obećao da će založiti svoj autoritet da se taj poduhvat uspješno okonča na zadovoljstvo obije strane.
U društvu s Ozereckovskim i svojom pratnjom, Petar II je pristupio u Kotor 11/23. VIII 1837. Tamo mu je bio priređen doček koji je odgovarao pravilima austrijskog protokola. Ruski izaslanik se tada upozano s austrijskim zvaničnicima, od kojih je čuo laskavo mišljenje o crnogorskom vladaru.
Kako su u Crnu Goru blagovremeno stigla obavještenja o Njegoševom povratku, vodeće crnogorske starješine i narod su sa nestrpljenjem, očekivali trenutak kad će se ponovo susresti sa zamaljskim gospodarom i od njega neposredno čuti rezultate misije u prijestonici na Nevi. Izgleda da je on, dok je još boravio u Beču, o tome uputio djelimičan izvještaj, što je izazvalo zadovoljstvo na Cetinju i razbilo kojekakve sumnje širene od njegovih protivnika zbog dugog ćutanja („per suo lungo silenzio").

Jačanje snage države

Kad su na Cetinje doprle vijesti za vladičin dolazak u Kotor, doputovala je veća grupa Crnogoraca da dočeka

svog gospodara i izraze mu, po drevnom običaju, svoju predanost. U grupi je bilo i nekoliko vladičinih perjanika, u raskošnim narodnim odijelima, a predstavljali su počasni eskort zemaljskom vladaru. Po starom crnogorskom običaju, perjanici i drugi saputnici izražavali su vladici poštovanje čestim puščanim plotunima. S takvom pratnjom Petar II i Ozereckovski stigli su na Cetinje 15/27. VIII 1837.
Tek po dolasku na Cetinje Ozereckovski je predao Njegošu prvu trećinu jednogodišnje subvencije u iznosu od 11.631 fiorina i 2 krajcera, umanjena za 58 fiorina i 9 krajcera na ime vladičinih putnih troškova od Beča do Kotora. Vladika je, impresioniran tim činom, čime je praktično otpočelo sprovođenje u život carske odluke o novom iznosu redovne subvencije za Crnu Goru, iskoristio priliku da imperatoru Nikolaju I pošalje posebnu zahvalnicu na ovoj sudbonosnoj odluci. Njegoš je tada, ne bez razloga, iznio mišljenje da će novac biti trošen i utrošen isključivo za opštenarodno dobro.
Jakov Nikolajevič je bio oduševljen Crnom Gorom, posebno mu je imponovao njezin mladi i energični vladar, njegov način razmišljanja, snaga duha i, posebno, njegova nepokolebljiva odlučnost da svoju zemlju izvede na put civilizovanog života. Ozereckovski je bio duboko ubijeđen da je Crna Gora u Njegoševoj ličnosti dobila vladara čije su duhovne osobine i državnički smisao na visini istorijskih okolnosti u kojima se pod kraj tridesetih godina XIX stoljeća našla ova mala slovenska zemlja na Balkanu.

Opsežne reforme

Ozereckovskom nije trebalo mnogo vremena da procijeni položaj Crne Gore, društveno-političke, ekonomske i kulturne mogućnosti u njoj. On se veoma brzo uvjerio u to da ne samo vladika već i brojne druge ličnosti iz reda njegovih najbližih saradnika shvataju ozbiljnost istorijskog trenutka i složenost zadataka koje im taj trenutak nameće, uvjereni da samo ubrzani proces afirmacije državnih institucija osiurava izglede za definitivno oslobađanje od nekih preživjelih patrijarhalnih institucija. Stoga su napori Jakova Nikolajevića, od trenutka kad je stekao prve neposredne utiske o Crnogorcima i Crnoj Gori, bili podređeni isključivo želji da pomogne, koliko su mu snage dopuštale, taj složeni istorijski proces koji se svalio na pleća mladom crnogorskom vladaru i starješinskom sloju na koji se naslanjao.
Događaji su potvrdili da je Njegoš još na putu iz Petrograda za domovinu u mislima krojio plan kako da pristupi reformi svoje zemlje, razrađujući jasan program kako da iskoristi boravak ruskog zvaničnog izaslanika da svoje zamisli što dosljednije sprovede u djelo. Vladika je, možda, o tome još ranije razgovarao sa nekim svojim najbližim saradnicima. Teško je pretpostaviti da su vladičini planovio iznenadili one ličnosti u vrhu crnogorskog starješinskog kruga koje su činile stub njegovog oslonca u zemlji. Prisustvo Jakova Nikolajeviča trebalo je da posluži vladici crnogorskom za to da projektovane i zemljišne reforme dobiju državnopravni legitimitet, tj. da dobiju sankciju zvaničnog predstavnika ruskog imperatora i velike zemlje „pokroviteljice".
Njegoš je smatrao da ne treba mnogo čekati u sprovođenju reformi. Svako odgađanje moglo je da se tumači kao slabost vladajućeg vrha i kolebljivost zemaljskog gospodara. Narodu je trebalo staviti do znanja da njegova sudbina zavisi od toga koliko će se brzo i kako efikasno sprovesti u djelo program iza koga je stajala ruska vlada i sam ruski imperator. Srećna je okolnost bila što je na Cetinje prispio izaslanik sveruskog samodršca, iskusan diplomata, ličnost sklona literarnoj djelatnosti i obožavalac vladike crnogorskog.
Vjerovatno sa njim u dogovoru, Njegoš je sazvao zemaljski sabor na Cetinju. Sabor je održan 23. VIII/3. IX 1837. Na njemu su učestvovali predstavnici svih crnogorskih plemena i nahija. O broju učesnika ovog sabora nema podataka u domaćim izvorima, a svjedočanstva austrijske provenijencije pružaju različite podatke. Po jednom izvoru na saboru je bilo 1.000, dok drugi navodi podatak o 3.000 učesnika. Po svoj prilici, vjerovatniji je drugi podatak.

Sabor podržava vladiku

Njegoš je pridavao veliki značaj opštezemaljskom saboru. Stoga je izdao naredbu da se za učesnike osigura dovoljna količina hrane i vina. Trebalo je proslaviti osnovnu odluku carske vlade i ruskog imperatora o finansiranju državnih reformi i nagraditi opštenarodnim povjerenjem vladičine izvještaje o razgovorima vođenim s ruskim vodećim državnicima, i, prije svega, sa sveruskim imperatorom i pokroviteljem. Skupštinu je na svoj način uveličao carski izaslanik potpukovnik Ozereckovski.
Glavnu i jedinu riječ na saboru vodio je Njegoš. Njegov govor nije bio dug, on inače, nije bio dugorek, ali su mu riječi bile snažne, kratke, iz njih su izbijale nepokolebljiva odlučnost i energija. Time mu je misao u govoru bila izražena u odlučnoj želji da obrazuje pravu zemaljsku vladu („praviteljstvo"), da u zemlji prekrati međusobne „raspre" i razdore, da postepeno odstrani i potisne relativnu samostalnost lokalnih zajednica čvrstom centrlanom organizacijom, koja bi po plemenima imala svoje predstavnike, koji bi izražavali i štitili interese cjeline. Druga osnovna misao Njegoševog govora odnosila se na potrebu što hitnijeg uspostavljanja mira na crnogorskoturskoj granici. Govor je završio odlučnom izjavom da će svaki stanovnik Crne Gore biti strogo kažnjen ako ne bude poštovao odluke sabora, a da će crnogorski narod i dalje uživati finansijsku i političku podršku ruske vlade i ruskog imperatora ukoliko bude dosljedno poštovao uputstva, rješenja i odluke organa vlasti koje se budu ubuduće donosile.
Ozereckovski je s pažnjom pratio rad zemaljskog sabora i došao do uvjerenja da su vodeći crnogorski prvaci bili spremni da izvršavaju svako Njegoševo uputstvo i naredbu. On je zapazio da je Njegoš bio „pravitelj", koji je volio da sluša glas naroda u osnovnim pitanjima unutrašnje politike i politike prema susjedima; vladika nije trpio nikakvu opoziciju. Državni organi koji je namjeravao da izabere na saboru, kao i nov aparat koji je trebalo da izgradi da bi se dosljedno sprovodili u život sve njegove koncepcije o uređenju Crne Gore, trebalo je da se pretvore u čvrst mehanizam za sprovođenje njegovog jasno razrađenog državnopolitičkog i nacionalnopolitičkog programa.

Više perjanika i pripadnika Gvardije

Na Njegošev prijedlog, sabor je izabrao 12 senatora. Ovoga puta broj senatora je bio neznatno manji od onog izabranog 1831. godine, kada mu se na čelu nalazio Ivan Ivanović Vukotić, a nešto kasnije Savo Markov Petrović. Za predsjednika senata izabran je Pero Tomov Petrović, brat vladičin, ličnost izuzetne

energije i ne malog uticaja u zemlji. Za viceprezidenta naznačen je vladičin brat od strica Đorđije Savov Petrović, čovjek, vjerovatno, školovan nekoliko godina u Petrogradu, ličnost takođe izuzetne energije i uticaja u zemlji. Za članove senata imenovani su: Stevan Perkov Vukotić, serdar Filip Đurašković, serdar Milo Martinović, serdar Andrija Perović, serdar Marko Plamenac, Ramo Mihailov Bošković, Todor Mušikin Božović, pop Vukale Gađ, Mićo Perov Vukmanović, Božo Đekin Moračanin, vojvoda Čoketa Uskoković i serdar Spaho Drekalović. Ubrzo poslije izbora, senatorima je određena četvoromjesečna plata od po 60 fiorina i 40 krajcera, dok je viceprezident primao 166 fiorina i 40 krajcera. Nije ostalo zabilježeno kolika je bila prezidentova plata.
Njegoš je očevidno želio da stavi do znanja svojim protivnicima da novoizabrani organ centralne vlasti mora da se vezuje isključivo i samo za njegovu ličnost. Jedan od najistaknutijih senatora bio je van sumnje poznati katunski prvak Stevan Perkov Vukotić, ali najsnažniji uticaj su imali svakako dvojica Petrovića - Pero i Đorđije, prezident i viceprezident.
Reforme započete reorganizacijom centralnog organa zemaljske vlasti Njegoš je nastavio novom organizacijom ostalih organa države - Gvardije i perjanika. Kad su ovi organi prvi put ustanovljeni, Crna Gora nije mogla finansijski da izdrži njihov veći broj. Tako je 1831. godine bilo imenovano samo 8 perjanika. Novom državnom reformom taj broj morao biti znatno povećan. To su iziskivale i potrebe zemaljske vlasti, a omogućavale i nove državne finansije, pa je 1837. naznačeno 30 perjanika. Istovremeno je imenovan njihov kapetan - Nikola Kaluđerović. Svakom perjaniku je bila određena četvoromjesečna plata od 26 fiorina i 40 krajcera, dok je perjanički kapetan imao 46 fiorina i 40 krajcera. Njegoš je izdao naredbu perjaničkom kapetanu da svim perjanicima pripremi kape istog tipa „kao znak kojim će se oni od svije ostalijeh činovnika razlikovati".
Na septembarskom saboru je donesena i odluka da se znatno poveća i broj članova Gvardije. Tada je izabrano oko 400 pripadnika ove oružane formacije. Oni su mogli da žive kod svojih kuća, s tim što su morali da se odazovu na svaki službeni poziv, a imali su čak i pravo da i sami sude manje sporove i da osiguravaju državnu granicu.

Ojačan mehanizam vlasti

Prilikom ovih reformi ustanovljeno je zvanje kapetana. Oni su u početku imali dužnost da raspolažu (komanduju) Gvardijom. Kasnije će se zvanje kapetana mijenjati i oni će postati organi lokalne vlasti po plemenima. Prilikom ovih reformi, vladika je odlučio da Katunska nahija ima 112 članova Gvardije, sa kapetanima Lazom Prorokovićem, Andrijom Jovanovim Pejovićem i Ramom Lazarevim Pešićem. Riječka nahija je imala 55 članova Gvardije sa kapetanima Grujicom Lopičićem i vojvodom Grujicom Deriglavom, Crmnička - 53 člana Gvardije sa kapetanima popom Stefanovom Đonovićem i Savom Jokovim, Ljeđanska - 17 članova Gvardije sa kapetanom Simom Vasiljevim, Bjelopavlići - 55 članova Gvardije sa kapetanima popom Jovanom Kneževićem, popom Đokom Boškovićem i popom Bajom Pavićevićem, Piperi - 26 člana Gvardije sa kapetanima Ilijom Piletićem i Radovanom Pulevićem, Donja i Gornja Morača - 17 članova Gvardije s kapetanom Andrijom Dragovićem i Kuči 45 članova Gvardije sa tri kapetana - „Đurom, Yudom i Vukićem". Članovi Gvardije dobijali su četvoromjesečnu platu od 10, a njihovi kapetani od 20 fiorina.
Septembarski sabor na Cetinju, na kome je Njegoš objelodanio svoje državne reforme, predstavlja jednu od prekretnica u njegovoj vladavini. Poslije ovog sabora znatno je ojačan mehanizam vlasti. Ovako osnažene organe zemaljskog poretka teško je bilo, kao nekada, dovoditi i pitanje i suprotstavljati se njihovim odlukama. U zemlji je nastupio takav red da je sam Njegoš u jednom pismu Jeremiji Gagiću iz novembra 1837. to istakao na njemu svojstven način, konstatujući da „senat i gvardija zanimaju se usrdno narodnijem poslovima", dok se „narod povinuje svojoj vlasti ohotno". Slično mišljenje o redu i poretku u Crnoj Gori iznio je i kapetan Fridrih Orešković, za koga se ne bi moglo reći da je loše poznavao prilike u ovoj zemlji. Na identičan način je vladičinu vlast okarakterisao i ruski izaslanik u komisiji za razgraničenje Crne Gore i Austrije - Aleksandar Vladimirović Čevkin, naglašavajući da se „Vladičina vlada skoro potpuno učvrstila zahvaljujući mudrim i energičnim mjerama". A ako je početkom četrdesetih godina i dolazilo do nekih kriza u pograničnim područjima zemlje - to je uglavnom bilo rezultat djelovanja spoljnih činilaca.

Izgradnja Biljarde

Ozereckovski je sve ove procese pratio do detalja. U jednom od svojih izvještaja Tatiščevu izrazio je mišljenje da Njegoševa politika i podrška koju joj pružaju vodeći zemaljski prvaci garantuju Crnoj Gori sigurnost u realizaciji osnovnih državotvoračkih zahtjeva, pojačavaju vjeru u ostvarivanju njezinih nacionalno-političkih planova i programa, dok ruskoj carskoj vladi daju bolje izglede za jačanje svog uticaja na Balkanu. Jakov Nikolajevič nije želio da propusti a da ne naglasi da Njegoš ima i opoziciju, koja se suprotstavlja generalnoj liniji što je nametao sam Vladika. Jedan od najžešćih vladičinih protivnika bio je, kako je Ozereckovski isticao, Đorđije Savov Petrović, novoizabrani viceprezident Praviteljstvujuščeg senata, poznat ruskom Ministarstvu inostranih poslova još odranije zbog neraspoloženja prema Petru II. Ozereckovski je čak smatrao da bi za crnogorsku državu bilo korisno ako bi se ovaj pretenciozni čovjek uklonio iz nje.
Po nekim izvorima austrijskog porijekla, koji su često, poput nekadašnjih mletačkih izvora, pretjerivali u procjenama socijalnih i političkih zbivanja u Crnoj Gori, reklo bi se da je Njegoš odmah poslije septembarskog sabora na Cetinju i sprovedenih radikalnih reformi naišao na organizovane vidove djelovanja političke opozicije. U tom pogledu navođen je slučaj kneza Andrije Kaluđerovića. Da je taj slučaj imao ulogu kakvu mu daju austrijski dostavljači sa Cetinja, ne bi to promaklo kritičkom oku i analitičkom sudu Jakova Nikolajeviča. Uostalom, egezmplatna kazna nad opoziciono raspoloženim knezom Kaluđerovićem izvedena je bez posljedica i bez ikakvih bratstveničkih trzavica. Prema tome, u političku opoziciju vladici možemo samo svrstati Đorđija Petrovića i to u opoziciju s dosta nejasnim pretenzijama. Bunio se, a nije jasno zašto se bunio. Sam viceprezident Praviteljstvujuščeg senata bio je svjestan samo jedne stvari: da je teško sjesti na „crnogorski prijesto za života Vladičina", pa stoga i njegova politička gunđanja", kojima su austrijski žbiri davali pretjeran karakter, nijesu mogla dobiti onako jasno razrađen politički program, kao u doba knjaza Danila, kad je Đorđije, zaista, imao svoju „partiju".
Odmah po izvršenim reformama Jakov Nikolajevič je preporučio Njegošu da reorganizuje i finansije i da, u

skladu s instrukcijama carske vlade, organizuje trošenje državnih sredstava, kako onih dobijenih iz ruske carske kase, tako i onih prikupljenih iz domaćih izvora, na način kako to rade sve uređene države. Crnogorski vladar nije imao razloga da ne prihvati tako racionalnu sugestiju. Zbog toga je odmah i donio odluku da osnuje državno „kaznačejstvo", a za prvog državnog kaznačeja imenovao je Dimitrija Milakovića. Odmah zatim vladika je izradio i pravila za poslovanje kaznačeja.
Kad je Njegoš započeo da razmišlja o ustanovljenju crnogorskog državnog novca-teško je reći! Može se samo pretpostaviti da je taj važan i veoma složen državnotvorački potez kod njega pobuđivao pažnju prije nego što je u Napulju 1851. o tome izmijenio mišljenje s britanskim lordom Rotšildom. Tada je Marko Gopčević, rodom iz Boke Kotorske, a tadašnji bankar u Londonu posredovao na izradi kalupa za izlivanje prvog crnogorskog novca. Na kalupu su bila izgravirana slova: Zlatni Perun, 2 talira, a iznad natpisa bila je gravura stisnute ruke sa strijelama u dva pravca. Na drugoj strani bio je ugraviran natpis: „Crna Gora 1851".

Obnova plana Petra Prvog

Ličnost crnogorskog državnog kaznačeja bila je dobro poznata ruskoj diplomatiji. Još za vrijeme njegovog boravka u Petrogradu 1836, carska vlada ga je odlikovala Ordenom Svetog Vladislava IV stepena. Sam Milaković, iako nekadašnji austrijski državljanin, bio je zadojen velikom mržnjom prema Bečkoj monarhiji i njezinoj politici na Balkanu. Njegova shvatanja o crnogorsko-austrijskom razgraničenju izazivala su negodovanja kod austrijskih predstavnika, takođe sklonih raznim pretjerivanjima. Sam grobar Karačaj ga je možda najrealnije ocjenjivao, ističući da je bio ličnost „izuzetne bistrine", ali „duhovno angažovanog" za obnovu velike slovenske države na Balkanu, povezan s francuskom propagandom, opasnom po interese Monarhije.
Držeći se strogo instrukcija carske vlade, Ozereckovski je u izvještaju naveo da je preporučio vladici da sav novac dobijen odlukom imperatora i carske vlade treba trošiti na organizovanje „jakog praviteljstva", pa je sroga bilo neophodno da carska vlada i dalje ostane pri odluci da određena suma od 80.000 rubanja u asignacijama dodjeljuje na svakih deset godina.
Razmatrajući složeni proces izgradnje i učvršćivanje državnog aparata u Crnoj Gori, Ozereckovski je želio da naglasi istorijski fakat poznat, inače, ruskoj vladi: da je Njegošev stric, vladika Petar I, utemeljivač državnog poretka kod Crnogoraca, sastavio zakone („napisao nekoliko zakona") i izabrao ljude koji su „upravljali narodom", ali da je u nedostatku materijalnih sredstava, a pritisnut opasnošću od čestih ratovanja s Turcima, ostavio iza sebe samo „blagorodnu misao" i izvjesnu državnu tradiciju, ili - kako je to Jakov Nikolajevič pokušao slikovito da kaže - „sjenku praviteljstva". Ma
koliko metaforička kvalifikacija državotvoračkih napora vladike Petra I imala, kao i svaka metafora, svoje ograničenosti, u nečemu je pogođena, naročito kad se ima u vidu snaga državnog aparata kojim je Njegoš raspolagao poslije reformi 1837, posebno u suzbijanju otpora preživjelim patrijarhlanim institucijama. Ipak, Ozereckovski, nastavljajući da vrši analizu procesa nastajanja javne vlasti kod Crnogoraca, ističe da je Njegoš samo „obnovio plan svog strica" o „neophodnosti zakona i praviteljstva", jer je, u protivnom, Crna Gora mogla da postane „pozornicom užasa" i „više nego ikad nemirnim susjedom Turske". Polazeći od toga da je crnogorski narod energično zakoračio putem izgradnje svoje nacionalne države, Ozereckovski je bio slobodan da carinskoj vladi skrene pažnju na to da se na taj način učvršćuje jedno ozbiljno političko uporište za podršku ruskim interesima na Balkanu.

Obaveza plaćanja poreza

Analizirajući sve aspekte značaja carske subvencije, Ozereckovski je podvrgao dosta kritičkoj analizi ekonomski položaj zemlje i mogućnosti što joj se van redovne ruske finansijske subvencije pružaju. S tim u vezi, istakao je kategoričan zahtjev da nova vlast, uspostavljena na septembarskom saboru, mora odmah da preduzme hitne korake za zavođenje državnog poreza u zemlji. To je, kako Ozereckovski ističe, teško bilo sprovesti u život kod naroda koji je teško izdvajao i jedan groš za izdržavanje vlasti, a nalazio je i desetine talijera kad je bilo u pitanju nabavljanje oružja, praha i olova.
Sve odluke donesene na septembarskom saboru i Njegoš i Ozereckovski smatrali su krnjim ukoliko se ne bi ozakonilo zavođenje poreza i učvrstilo shvatanje da je obaveza plaćanja poreza glavno obilježje građanina Crne Gore, kojim on izražava svoj odnos prema cjelini narodne zajednice, državi i njenim institucijama.
Ubrzo poslije septembarskog sabora crnogorski vladar je ponovio odluku o podjeli stanovništva na poreske klase. Prva je bila obavezna da daje u državnu kasu tri fiorina godišnje, druga dva, a treća jedan fiorin. U godini 1837. cjelokupni prihodi od poreza iznosili su 14.000 fiorina.
Koliko je Jakov Nikolajevič razmišljao o svim stvarima od kojih je zavisio napredak i ugled Crne Gore kao države najbolje svjedoči njegovo rezonovanje o tome da takva zemlja nije mogla dalje da se miri s tim da sve crnogorske centralne ustanove, uključući i rezidenciju vladarevu, budu smještene u Cetinjskom manastiru. To je isto važilo i za prvu crnogorsku školu i Cetinjsku štampariju. Jer, prostorije manastira, bez obzira na neke adaptacije, učinjene po Njegoševim upustvima, nijesu mogle da zadovolje sve državnopravne i nacionalnokulturne radnje jedne države, koja je već bila dobila sva bitna obilježja prave državne organizacije.
Sam vladika je takvu potrebu osjećao od onog trenutka kad mu je na pleća pala obaveza da upravlja svim državnim poslovima i vodi brigu o tome kako će državno sjedište dalje da izgleda. Istina je da su još početkom tridesetih godina nedaleko od Cetinjskog manastira bilo podignuto 56 kuća, koje su ih izgradili crnogorski trgovci. Po Njegoševoj zapovijesti 1837. počelo je da se podiže još nekoliko kuća u Cetinjskom polju i to upravo na manastirskom zemljištu. U Ove zgrade trebalo je da se smjeste senatori.

Nukleus budućeg grada

Vladika je smatrao da od svih javnih, državnih i kulturnih ustanova djelatnost Senata ima apsolutnu prednost, pa je donio odluku da 1837. Cetinjska škola privremeno obustavi rad kako bi se u njezinim prostorijama smjestio Senat, a škola je naredne godine bila dužna da nastavi sa redovnom nastavom. Već tada su Njegoš i Jakov Nikolajevič smatrali da zgrada „Biljarde" treba da zadovolji sve državne potrebe

tadašnje Crne Gore. Tako zamišljena zgrada trebalo je da predstavlja urbanistički nukleus za podizanje cetinjskog grada. Po austrijskim izvorima, za ovaj projekat dao je inicijativu i izradio neku vrstu skice sam Jakov Nikolajevič. Mnogi ugledni putnici i svi Crnogorci koji su poslije podizanja Biljarde posjetili Cetinje bili su zadivljeni izgledom i funkcionalnošću ovog izvanrednog zdanja. Ona je bila simbol ne samo Cetinja već i Crne Gore.
Sve radnje na unutrašnjim reformama, započete 1837. a iste godine i okončane, bile su tog trenutka izložene surovoj probi - kako su rezonovali Njegoš i Ozereckovski - ukoliko ih ne bi pratila odgovarajuća spoljnopolitička djelatnost, inspirisana, prije svega, željom da se odnosi s Turskom dovedu u normalan tok. U vrijeme kad se vraćao iz Petrograda, u prolazu kroz Beč, vladika crnogorski je o tome detaljno razmišljao i to je vjerovatno i bio jedan od razloga da se u prijestonici Monarhije susretne sa turskim ambasadorom Ferik - pašom. U razgovoru je Njegoš odmah pokrenuo potrebu ustanovljavanja novih odnosa na granici, vaspostavljanje čvrstog graničnog reda na njoj, prihvatanje prakse da se o sporovima raspravlja ne oružjem već diplomatskim radnjama i dogovorima. Po dolasku na Cetinje, a na sugestiju Ozereckovskog, vladika se obratio pismom skadarskom mutesarifu, podsjetivši ga na rezultate razgovora vođenih u Beču s otomanskim ambasadorom. Njegoš je takođe imao namjeru da takve odnose uspostavi i sa hercegovačkim vezirom.

Podrška Ozereckovski

Svi državno-pravni potezi učinjeni 1837. poslije septembarskog sabora imali su izgleda da se sprovedu u djelo, da ih narod prihvati kao put u bolju budućnost, ali je u dobre odnose s Turskom i turskim vezirom u Skadru i Mostaru malo o vjerovao. Čak ni vladičini najbliži sradnici nijesu mnogo bili ubijeđeni u to da će napori Crne Gore dovesti do mira na granicama. U odnosima Crne Gore sa susjednom Turskom izgrađena je bila krvava praksa, koju su diktirale nekakve prikrivene sile koje su vjekovima podsticale nesigurnost na granicama, uvodile shvatanje da samo naoružana desnica garantuje rad i mir.
Česti sukobi na granici prem Grahovu najrječitije su karakterisali crnogorsko-turske odnose. Ozereckovski je to odmah zapazio i o tome izvijestio ruskog poslanika u Beču Tatiščeva, ističući da su Crnogorci držali da je Grahovo sastavni dio njihove državne teritorije, bez obzira na to što su Grahovljani izražavali spremnost da Turcima plaćaju po 2 srebrna fiorina godišnje. Pošto su Turci poslije bitike 16. avgusta 1836. željeli da taj poraz preuveličaju, Ozereckovski je smatrao da na tom području crnogorsko-turske granice lako može doći do novih zapleta i krvoprolića. Sam Ozereckovski je držao stranu Crnogorcima, ne dajući za pravo otomanskim vlastima da svoje pretenzije na bilo koji način i bilo kakvim argumentima potkrjepljuje. On je u oktobru 1837. pozvao na Cetinje grahovske prvake i, ističući im značaj toga što su zajedno s Crnogorcima ratovali protiv Francuza, predložio da vode brigu da ”stresu turski jaram” po svaku cijenu. Zbog toga se Njegoš u zimu 1837. i spremao da učini zvaničnu posjetu ovom području oko koga su se lomila koplja.

Iskreni prijatelj

Njegoševa politika prema Grahovu zadavala je brigu austrijskim vlastima u Primorju i vladi u Beču. One su smatrale da Grahovo ne pripada Crnoj Gori. A smatrale su da bi u slučaju pripadanja Grahova Crnoj Gori bio znatno poremećen trgovački promet Nikšića i Hercegovine s Bokom Kotorskom, posebno sa Risnom i Herceg Novim. Crnogorsko Grahovo svelo bi trgovinu na najmanju mjeru, a tranzit Nikšić - Risan obrnulo drugim smjerom. Vojne vlasti Monarhije su posebno bile zainteresovane da se ne mijenja status Grahova. Tako je pukovnik Karačaj u izvještaju vladi isticao da onaj ko drži Grahovo ima u svojim rukama „ključ” koji mu je lako otvarao vrata za najvažnija područja Hercegovine. Austrijske vlasti su stoga željele da to zaustave po svaku cijenu.
Pošto je ocijenio da u datim okolnostima teško vaspostaviti normalno stanje na crnogorsko-turskoj granici, Jakov Nikolajevič je predložio svojoj vladi da ispita mogućnosti da se otomanska vlada privoli da sa Crnom Gorom izvrši zvanično razgraničenje, poput onoga koje se spremalo između Crne Gore i Monarhije. Cijeneći da je takav zahtjev zaista opravdan, petrogradski kabinet, zbog složenih diplomatskih okolnosti, nije ništa preduzimao povodom ove inicijative.
Boravak Jakova Nikolajevića u Crnoj Gori s posebnom brižljivošću su pratile otomanske vlasti, i one u Mostaru i posebno one u Skadru. Za čitavo vrijeme boravka ruskog izaslanika nijesu prestajale na granici da odjekuju puščani plotuni. To je u većini slučajeva bila neka vrsta demonstracije sile, da bi se pokazalo rusko izaslaniku da mira na toj granici neće nikada biti.

Autoritativni savjetnik

Glavni dio svoje delikatne diplomatske misije Jakov Nikolajevič je obavio na samom početku boravka na Cetinju. Tada je Petar II uz njegovu saradnju izvršio najznačajnije državno-političke poduhvate, koji su ušli u državnopravnu povjesnicu crnogorsku kao jedan od prelomnih trenutaka razvoja. Sve ostalo što je Ozereckovski radio i učinio za dobro u „ovom prekrasnom slovenskom kutku” bilo je podređeno želji da Njegošu sugeriše načela kojih je trebalo dosljedno da se drži u izgradnji države. Njegovi razgovori s vladikom ostavili su dubokog traga na duh i mišljenje crnogorskog vladara. Vladika je u razgovorima s Ozereckovskim obogatio svoja saznanja o mnogim pitanjima iz političkog života i prakse, iz teorije o državi i njezinoj strukturi. Nije bez značaja bila činjenica da je Jakov Nikolajevič bio i ađutant kod grofa Benkendorfa, bivšeg ministra policije. Ozereckovski je zaista bio autoritativan savjetnik i mogao je da obogati bilo čija saznanja kako se država i stvara i brani.
Da bi što bolje upoznao Crnu Goru i crnogorski narod, Ozereckovski je imao da zahvali tijesnoj saradnji s vladičinim sekretarom Dimitrijem Milakovićem. On mu je davao pouzdana obavještenja o svemu onome čime nije želio da opterećuje vladiku. Milaković mu je pružao pouzdane podatke o raznim oblastima života u Crnoj Gori. Osim Milakovića, Ozereckovski se bio sprijateljio i sa popom Jovanom Kneževićem. Sa njim se i pobratimio, i to, kako izgleda, u septembru, odmah pošto je Knežević izabran za kapetana Gvardije. Posebno je ruski izaslanik zavolio vladičinog pratioca, popa Toma Davidovića.
Ozereckovski je imao namjeru da obiđe čitavu Crnu Goru i da na terenu prikuplja građu za detaljni izvještaj carskoj vladi i imperatoru Nikolaju I. Tako je početkom oktobra, zajedno sa crnogorskim vladikom, proveo

dvije nedjelje u obilasku Riječke i Crmničke nahije. Iznenada, zdravstveno stanje ruskog izaslanika se pogoršalo, pa je vladika, preko svojih veza s austrijskim vlastima u Kotoru, obezbijedio da kotorski poglavar uputi na Cetinje dr Avgustina. On je konstatovao da je zdravstveno stanje ruskog izaslanika veoma ozbiljno. Tako je on morao da napusti Crnu Goru prije nego što je bio planirao i da otputuje početkom novembra za Trst. Prilikom ispraćaja Njegoš je ispjevao poznatu pjesmu Polazak iz Crne Gore g. polkovnika Ozereckovskog. To je vrsta prigodne pjesme kojom se vladika služio kad su bile u pitanju ličnosti do čije mu je saradnje bilo stalo.

Povratak Ozereckovskog

Na putu za Beč, u Veneciji se Ozereckovski slučajno susrio sa ruskim inženjerijskim kapetanom Ozerskim i pokazao mu neke uzorke minerala, želeći da ga zainteresuje za rudno blago Crne Gore.
Na putu za Petrograd Ozereckovski se zadržao u austrijskoj prijestonici, pripremajući materijal za razgovore u carskoj vladi i za razgovor s imperatorom. U Beču je angažovao slikara Aljta da mu izradi 10 crteža, od kojih je deseta predstavljala grupu muškaraca, žena i djece iz Crne Gore. Jedan profesor kaligrafije za svaku sliku napisao je legende, a od profesora Gezemana zatražio je da mu izradi dvije drvene statue, na koje je stavio crnogorsku mušku i žensku nošnju.
Po dogovoru s Njegošem, Ozereckovski je bio dužan da u Petrogradu pruži imperatoru Nikolaju I najpouzdanije podatke o Crnoj Gori, njenom političkom položaju i ulozi i da ruskom vladaru predstavi u pravom svijetlu lik crnogorskog vladara, da opovrgne sve sumnje koje su o njemu širili njegovi protivnici. Ozereckovski je iskreno prihvatio tu obavezu, smatrajući da će na taj način učiniti veliku korist ruskom imperatoru, jer mu je u realnom svijetlu prikazivao jednu „daleku zemlju", „veoma predanu" Rusiji i njezinom vladaru.
Ozereckovski je doputovao u Petrograd početkom 1838. gdje je imao prvi susret s grofom Aleksandrom Hristiforovičem Benkendorfom, jednom od najuticajnijih ličnosti prijestonice, čije su veze s Karlom Vasiljevičem i sa samim imperatorom Nikolajem I bile poznate prijestoničkom javnom životu. Najznačajnije dokumentacione materijale o Crnoj Gori Ozereckovski je odmah uručio Benkendorfu, na koga je posebno izazvao snažan utisak pripremljeni album o Crnoj Gori. Čim je za to saznao, ruski imeprator je zatražio da mu se pripremi mala izložba sa predmetima iz Crne Gore u Ančikovskom dvorcu, gdje se i susrio s Ozereckovskim. To je natjeralo bivšeg ruskog izaslanika da gotovo svaki dan, posredstvom grofa Benkendorfa, dostavlja poneki prilog za Nikolaja Ŕ o Crnoj Gori i Crnogorcima. Svoje izvještaje Ozereckovski je koncipirao tako da predstavljaju izvor prvog reda, od kojih je carska vlada morala da polazi u daljoj izgradnji svoje osnovne političko-strateške linije u odnosu na Crnu Goru i na balkansku politiku uopšte.

Ocjene i predlozi

Ozereckovski je smatrao da carska vlada mora u ocjenjivanju političkog položaja Crne Gore da polazi uvijek od činjenice da su Crnogorci dugo vremena uživali faktičku slobodu, o čemu je u narodu bila izgrađena tradicija, koja je tu faktičku nezavisnost projektovala i na ona istorijska razdoblja u kojima je turska vrhovna vlast bila nesporna. Crnogorci su bili fanatizovano privrženi stanovištu da njihova nezavisnost nikad nije bila dovođena u pitanje i da je nju potvrđivala trostoljetna oslobodilačka oružana borba. Jakov Nikolajevič se nije upuštao u ocjenu koliko su takva shvatanja imala potvrdu u istorijskim činjenicama. On je samo osjećao duboki politički smisao tako naturenih gledanja i dovodio ih je u vezu s procesom izgradnje samostalne nacionalne države.
Čim je u Crnoj Gori započeo proces izgradnje domaće državne vlasti, čim su počele da se stvaraju i učvršćuju centralne institucije države, nastale su i nove međunarodne okolnosti; zemlja je pored Turske dobila i novog opasnog protivnika - Bečku monarhiju. Bečka vlada je - kako je isticao Ozereckovski - smatrala da joj direktno ugrožava političko-stratešku poziciju stvaranje jedne samostalne države na samim granicama i to na jednom iako nevelikom ali političko-strateški značajnom području. Vlada Monarhije je stoga smatrala da Njegoševe državne reforme 1837. predstavljaju opasne radnje po austrijske državne interese.
Analizirajući neposredno državnu tradiciju na koju se Njegoševa država oslanjala i morala oslanjati, Ozereckovski je ukazao na značajan istorijski trenutak kad su 1796. u sastav Crne Gore ušla Brda - Bjelopavlići, Piperi i Bratonožići. Otada je slabljenje turske vlasti na Balkanu postalo nesporan fakat, a uticaj Crne Gore se širio na crnogorsko-hercegovačka i plemena u susjedstvu. Hercegovački pašaluk je počeo da se osjeća direktno ugroženim od prirodne ekspanzije crnogorskog naroda. Rezonujući o tom očevidnom istorijskom procesu, bečka vlada je osjećala opasnost od te ratničke državice, kojoj je samo nedostatak materijalnih sredstava smetao da uzme u svoje ruke kormilo pokreta koji je iz dana u dan narastao u Hercegovini, nekadašnjoj Staroj Srbiji i sjevernoj Albaniji. Ozereckovski je jedan od prvih ruskih diplomata koji je otvoreno prozvao Bečku monarhiju za ekspanzionizam na Balkanu, ispoljen posebno prema Crnoj Gori. On je zadivljujućom oštroumnošću uočavao suštinu razilaženja Rusije i Bečke monarhije u pitanjima balkanske politike i daljem razvoju prilika na Istoku. Njegovo razumijevanje ovog suštinskog problema politike na Istoku nije nailazilo na puno odobravanje Karla Vasiljeviča Neseljrodea, čija su gledišta dominirala ruskom diplomatijom.

Njegoševe sugestije

Materijalno angažovanje Rusije u poslovima državnih reformi u Crnoj Gori nije bilo - po ocjeni Ozereckovskog - „prijatno" bečkoj vladi, jer su time direktno ugrožavani njeni imperijalni interesi na Balkanu. Zato su svi procesi koji su pomagali da se učvrsti pozicija Njegoševe države usporavani ne samo iz Carigrada već i iz Beča. Iz austrijske prijestonice javljali su se podsticaji da se mladi crnogorski vladar prikaže kao zaštitnik jedne varvarske nacije, kojoj je glavni cilj bio pljačka tuđe imovine. Analizirajući prirodni proces austrijske politike na Balkanu, Ozereckovski je skretao pažnju i na to da su i druge evropske sile pokazivale želju da svoju ekspaniju prenesu na balkanske zemlje. Ukazujući na takve političke tendencije Ozereckovski je iznosio u izvještajima državnom vicekancelaru i imperatoru samo one analize i tumačenja koja mu je mladi crnogorski vladar sugerisao i isticao u svojim rasuđivanjima o datoj političko-diplomatskoj stvarnosti

evropske politike. Kao prvo, Petar II mu je sugerisao da istakne:
1. Još 1831. godine, kad je u Crnoj Gori došlo do korjenitih političkih preobražaja, kad su ustanovljeni Senat i drugi organi vlasti, dva austrijska činovnika su u Carigradu posjetila velikog vezira i, izlažući mu misli o „očevidnom" jačanju Crne Gore, predložili da „obuzda ovu zemlju" na taj način što bi se od nje odvojila Brda. Za ovu intervenciju vladika je saznao od samog vezirovog prevodioca, čiji su rođaci tada živjeli u Hercegovini. Označeni prevodilac je o tome poslao hitan izvještaj, znajući da će ga oni dostaviti Crnoj Gori. Ubrzo se pokazalo da je navedeni izvještaj bio potpuno tačan, jer je vezir preduzeo vojne korake kako bi se ovakav plan što prije realizovao. Vladika se tada obratio ruskom poslaniku Tatiščevu da apeluje na svoju vladu da se zauzme na Porti kako bi se odustalo od ovako pogubnog plana za Crnu Goru. Na intervenciju ruske diplomatije, otomanska vlada je privremeno odložila ratoborni poduhvat protiv Crne Gore. Ove ratoborne zamisli Carigrada grubo su podržavali i neki austrijski lokalni funkcioneri u Boki Kotorskoj, između ostalih i grof Karačaj, čiji je uticaj na austrijsku politiku i u Boki i u čitavoj Dalmaciji bio nesumnjiv. On je čak u jednom razgovoru s Ozereckovskim u oktobru 1837. iznio stanovište da bi otomanska vlada bila dužna da „oružjem" očita Crnogorcima „jednu grubu lekciju" čime bi se na najbolji način zaštitili austrijski interesi na ovom prostoru Balkana. Crna Gora neujedinjena s Brdima mogla je, po ocjenama bečkih diplomata, biti dobar susjed s Austrijom, ali oslonjena na Brda postajala je opasna.

Odsvuda pritisci

2. Neposredno poslije septembarskog sabora na Cetinju Njegoš je, dobrim dijelom po preporuci Ozereckovskog, poslao skadarskom i hercegovačkim vezirima poruku o uspostavljanju mira na crnogorsko-turskoj granici. Ubrzo poslije toga dobio od obojice potvrdan odgovor što se tiče potrebe za održavanjem mira, s tim da se pod pojmom Crna Gora imaju računati „četiri ranije nahije". Tako su se u politici pritiska na Crnu Goru našle na istoj liniji i Turska i Austrija, riješene da u „zametku" ograniče državno-pravni i državno-politički i nacionalno-politički razvoj Crne Gore i da suzbiju njene nacionalno-političke pretenzije prema Brdima i Hercegovini.
3. U planove bečke vlade protiv Crne Gore treba ubrojiti i jednu dosta primitivno vođenu propagandu i obavještajnu radnju učinjenu u vrijeme Njegoševog odsustva iz Crne Gore. Naime, tada su austrijski obavještajni agenti i drugi tajni diplomatski radnici, oslanjajući se na pouzdanike iz Riječke i Crmničke nahije, razvijali akciju o odvajanju ovih nahija od Crne Gore. Da je takva radnja postojala, vođena od strane austrijske diplomatske i policijske službe, svojedoče mnogi izvještaji austrijskih lokalnihi vlasti iz Boke Kotorske. Ti izvještaji su intonirani pretjerivanjima, proizvoljnim interpretacijama, nerealnim procjenama. Austrijske vlasti su bile spremne da podrže kampanju koja je tada vođena protiv Njegoša. Njima je bio cilj da se u Petrogradu stvori utisak da u Crnoj Gori vlada anarhija. Na taj način tajna bečka diplomatija je težila da dezangažuje Rusiju od uplitanja u poslove Crne Gore. U ovom kontekstu trebalo je i interpretirati austrijske vijesti o odcjepljenju Riječke i Crmničke nahije od Crne Gore.

Aktivnost konzula u Skadru

To se dešavalo u vrijeme kad se Rusija našla na raskršću i pitala se šta da preduzme u momentu kad su, poslije zaključenja ugovora s Turskom u Unćijar Ikselesiju, zapadnoevropske velike države Francuska i Engleska pokušavale da na balkanu uspostave neku tačku oslonca. Kad je Crna Gora 1834. zapala u velike teškoće, a njen vladar se obratio ruskom imperatoru za podršku i pomoć, vlade iz Pariza i Londona ovlastile su svoje konzularne predstavnike u Skadru preko specijalnog izaslanika da mu u povjerenju ponude novac za nabavku municije, zapravo za svrhu koja je u tom trenutku Njegošu najviše zadavala brigu. On je tada kategorično odbio taj francusko-britanski prijedlog. Ubrzo zatim crnogorski gospodar je otputovao za Rusiju, pa je i aktivnost francuskog i britanskog konzularnog predstavnika da se zaustavi proces afirmacije crnogorske države dosta oslabio. Smanjene su takođe i opasne diplomatske intrige austrijske vlade i njenih predstavnika u Dalmaciji i Boki Kotorskoj. I one su se nadale da će Njegoš u Petrogradu umjesto političkog trijumfa doživjeti potpuni neuspjeh.
Djelatnost britanskog i francuskog konzularnog predstavnika u Skadru remetila je odnose Crne Gore sa sjevernoarbanaškim plemenima. Među tim plemenima Crna Gora i Crnogorci su uživali poseban ugled. Neki njihovi prvaci su držali da od saradnje s Crnom Gorom zavisi i njihova budućnost i njihova stremljenja da se oslobode turskog ropstva i turskog uticaja. Crnu Goru su najviše podržavali Hoti. Njihov prvak, Gas Nika, izjavio je jednom prilikom krajem tridesetih godina da Hoti nikad neće dići oružje protiv Crnogoraca. Kasnije je Gas Nika poslao svoga četrnaestogodišnjeg sina na Cetinje u Njegoševu školu.
Vlasti u Skadru su brzo osjetile da crnogorsko-sjevernoarbanaške veze idu opasnom linijom razvoja, da su direktno uperene protiv otomanskih interesa na ovom dijelu Balkana. Podstaknuti primjerom Gas Nika i drugi sjevernoarbanaški prvaci su počeli često da dolaze kod Njegoša na Cetinje. S njim su se savjetovali o podizanju zajedničkog ustanka protiv Turaka. Znajući kako bi to brzo komplikovalo odnose na ovom dijelu Balkana, Njegoš ih je savjetovao da se za to sačeka bolje vrijeme.

Slovenska misao

U istoriji odnosa Rusije i Bečke monarhije događaji u Crnoj Gori, koji su se odigravali za vrijeme boravka nekoliko ruskih izaslanika krajem tridesetih i početkom četrdesetih godina, znatno su odredili dalje odnose među dvjema vodećim evropskim silama na Istoku. Nemire u zemljama pod turskom vlašću, u Beču su ocjenjivali kao opasnost po interesu Monarhije. U Beču se držalo da će se oni jednog dana spojiti sa nacinalnorevolucionarnim raspoloženjem porobljenih albanskih naroda pod vlašću Monarhije, zbog jake „slovenske misli" koja je postojala politički credo u svim zemljama nastanjenim slovenskim življem u Monarhiji. Već tada je bauk revolucije izazivao paniku u bečkim političkim i diplomatskim krugovima.
U Petrogradu se stoga s pažnjom pratio ilirski pokret. Iako je to bila romantičarska vizija jednog dijela hrvatske građanske klase o jugoslovenstvu uopšte, o povezanosti njihovih nacionalnih interesa sa svim jugoslovenskim narodima, djelatnost Danice ilirske cijenjena je kao sudbonosne vjesnik jedne nove nacionalne ideologije. Neki krugovi u Petrogradu, dobrim dijelom i pred uticajem mladog crnogorskog

vladara, prihvatili su koncepcije da je „narod bez narodnosti tijelo bez kosti", da je „narod bez slobode isto što i riba bez vode, i da se u „jedinstvu naroda sastoji njegova prava snaga". Sve su ovo vladičine misli, originalne ili parafraza tuđih misli, svejedno, koje su ruski diplomatski predstavnici nametali ruskom državnom vicekancelaru kao osnov za izvlačenje pravih političkostrateških ciljeva i zadatka za rusku politiku na Balkanu. Nije nimalo slučajno što je Njegoš pridavao onoliki značaj ilirskom pokretu. Obuzet romantičarskom vizijom o narodnom jedinstvu svih slovenskih naroda na Balkanu, vladika crnogorski je to najbolje izrazio svojim stihovima „ne pita se ko se kako krsti, no čija mu krvca grije prsi". On se zbog toga i preplatio na prve brojeve „Danice ilirske" za svoju biblioteku.

Važnost škole

Ako 1837. čini jednu od prekretnica u državno pravnom razvoju Crne Gore, ona predstavlja i zaokret u ruskoj politici prema toj malenoj zemlji i njezinom darovitom vladaru. Otada ruska vlada drugačije govori o crnogorskim zahtjevima za preseljavanje prekobrojnog stanovništva za Rusiju, pa je donijela odluku da se tim povodom uzme u obzir Kavkaz i kavkasko područje za prijem eventualnih preseljenika iz Crne Gore. Oni bi tamo kako se rezonovalo u Petrogradu poslužili kao sigurna garancija za odbranu vječito ugrožene ruske granice.
Ruska vlada je posebno cijenila značaj Njegoševe škole na Cetinju. Smatrajući tu ustanovu, kao jedan od presudnih činilaca u daljem razvoju narodne i nacionalne misli, podizanju kulturnog nivoa cjelokupnog stanovništva, ruska vlada je predlagala da se Petru II osiguraju sredstva za podizanje nove zgrade za školu. Isto tako, ruska diplomatija je Njegošu preporučila da u školu može primati đake iz Hercegovine i Albanije, čime je zvanična Crna Gora mogla ostvariti snažniji uticaj na stanovništvo ovih provincija. Vladici su takve sugestije budile nove nade. Očekivao je da će Cetinjska škola ubrzo postati kulturni centar, odakle je trebalo da zrači ne samo prosvjetiteljska već i nacionalnopolitička misao.
Ruska vlada je bila svjesna toga da je finansijska pomoć, određena carevom odlukom u iznosu godišnje subvencije na 80.000 rubalja, dovoljna samo za održavanje državne administracije, a da u slučaju nerodnih godina takva i tolika sredstva ne mogu obezbijediti neophodnu finansijsku sumu za nabavku žita za prehranu naroda. Stoga je vlada donijela odluku, na prijedlog Jakova Nikolajeviča, da se u Odesi izvrši nabavka određene količine žita za prehranu crnogorskog naroda. Za prvo vrijeme nabavljeno je 10.000 četvrti žitarica za ovu svrhu. Imperator Nikola I se odmah saglasio s datim prijedlogom i o tome je Njegošu upućeno obavještenje. Crnogorci su svakim danom dobijali uvjerenje da zemlja i narod neće biti ostavljeni od ruske vlade. Nade u Rusiju su počele ponovo da se pretvaraju u pravi kult, kome su udareni istorijski korijeni još početkom XVIII stoljeća.

Glavni dokumenti

Tek do kraja tridesetih godina XIX stoljeća, poslije povratka Ozereckovskog u Petrograd, u arhivi Ministarstva inostranih djela Rusije i u arhivi Carske kancelarije pripremljeni su pisani a veoma provjereni materijali o Crnoj Gori i Crnogorcima, na temelju kojih je carska diplomatija mogla da sastavlja referate za imperatora, kad se za to ukazivala potreba. Do tada su takvi materijali držani u Azijatskom departmanu, arhivi oberprokurora Svetog sinoda, rjeđe u carskoj arhivi. Glavni dokumenat koji je u carskoj kancelariji služio ka osnov za pobliže upoznavanje s Crnom Gorom i istorijom njenog naroda čini jedan raskošno pripremljen rukopis, sastavljen iz dva dijela:
1. Crna Gora, predjeli i njeno prostranstvo i
2. Istorija crnogorskog naroda.
Osim ova dva glavna dokumenta o Njegoševoj zemlji i državi, sastavljen je i statistički pregled po kome je Crna Gora brojala 100.000 stanovnika i mogla da digne na oružje 19.500 vojnika. U broj naoružanih stanovnika Njegoš je ubrojao pored Starocrnogoraca, Bjelopavliće, Pipere, Rovčane, Moračane, Uskoke, Kuče i Bratonožiće i jedan dio Vasojevića; sve one koji su se na njegov poziv mogli latiti oružja za odbranu Crne Gore. Da bi došao do vjerodostojnih podataka o ukupnoj populaciji i o broju oružnika, Ozereckovski je predložio vladici da hitno ustanovi matične knjige. Držeći se tih uputstava, Njegoš je sam sastavio statistički pregled populacije što je živjela na teritoriji na koju se protezao suverenitet Crne Gore. Po Njegoševoj statistici Crna Gora je imala 339 sela, sa 9.328 domova, iz kojih su u kritičnim trenucima vladar i senat mogli da računaju na 20.750 naoružanih ljudi.
Pripremajući se za odlazak iz Crne Gore, ruski zvanični izaslanik je imao sreću da u Kancelariji crnogorskog vladara naiđe na bogatu arhivu. U njoj su se čuvala dragocjena istorijska svjedočanstva o prošlosti Crne Gore, naročito interesantna i važna za njen novovjekovni period. Razgledajući, doduše u hitnji, tu dragocjenu riznicu istorijskih spomenika jednog naroda, Ozereckovski je mogao da uoči kako je nastajala njegova (tog naroda) država, kroz kakve je faze prolazila i s kakvim se sve nedaćama susrijetala. Što se tiče perioda posljednjeg vladajućeg crnogorskog vladike (Petra II Petrovića Njegoša), Ozereckovskom nije bilo teško uočiti i kritički ocijeniti značaj toga što je Njegoš, odmah po stupanju na čelo Crne Gore, izdao naredbu o ustanovljenju tzv. Izhođajščeg žurnala, u kome su čuvane sve kopije njegovih službenih pisama. Bilo je ukupno četiri knjige Izhođajščeg žurnala. Posljednja, četvrta, za razdoblje od 1848-1851 - zagubljena je.

Jezik administracije

Za proučavanje nacionalne svijesti crogorskog naroda i njegovog nacionalnog samoidentiteta veoma je zanimljivo i važno upoznati jezik državne administracije u vrijeme konstituisanja crnogorske nacionalne države. Dok se u doba vladike Petra I, u njegovoj zvaničnoj korespodnenciji, stalno upotrebljavala odrednica „Narod crnogorski i brdski", za vrijeme Njegoševo ta je odrednica zamijenjena pojmom „Narod crnogorski", i ona je primjenjivana s nepokolebljivom dosljednošću do kraja Njegoševa života.
Otkako je vladika Petar I Petrović Njegoš još 1819. upozoren od strane zvaničnog ruskog predstavnika u Carigradu da je nedopustivo da crnogorski državni pasoši nose u svom zaglavlju tekst „U ime njegovog imperatorskog veličanstva cara vserosijskog", utemeljivač crnogorske države je, ne želeći da o tome otvara raspravu, donio odluku da taj tekst zamijeni boljim i adekvatnijim - „Il principato di Montenegro". A pasoši u

doba vladike Petra II u početku su nosili naziv „Crnogorsko provodno pismo", da bi ubrzo naziv bio zamijenjen sa „Crnogorski pasport". U svim sačuvanim crnogorskim pasportima, a postoji ih ne mali broj, nalazi se rubrika za nacionalnost, a u svakoj je ruka zvaničnog sekretara (uglavnom praviteljstvujuščeg senata) ispisivala „Crnogorac". Kao što je i poznato, svaki crnogorski pasport bio je ovjeren državnim pečatom, „mohurom", koji je imao ugravirani naslov „Crnogorskog Praviteljstvujuščeg senata i vsjej Černoj Gori-mohur".

Potraga za zlatom

Sve pisane hartije i kopije zvaničnih dokumenata, kojima je ruska diplomatija tada snabdjela imperatora i njegovu kancelariju, uzete su iz bivše arhive vladike Petra I, iz njegove Kratke istorije Crne Gore, ili saopštene na osnovu kazivanja Njegoševog i Dimitrija Milakovića. Svi statistički podaci koje je tada prikupila ruska diplomatska služba u velikoj mjeri se poklapaju sa statističkim materijalom saopštenim u prvim brojevima Grlice. Oni su svi sažeti u jednoj specijalno urađenoj knjizi, obima 22/30 cm, s pozlaćenim obodom. Knjiga je specijalno pripremljena za imperatora.
Svi podaci saopšteni u pisanim referatima diplomatskog predstavnika izaslanog kod crnogorskog vladike, prepisi sa originala iz hartija Državne arhive vladike Petra I, umjetničke tvorevine, kao i Istorija crnogorskog naroda spremljena za imperatora, izazvali su veliko interesovanje u krugovima oko Ministarstva inostranih poslova i Carske kancelarije. Posebno interesovanje izazvali su podaci da u toj zemlji mineralno blago predstavlja posebno bogatstvo, da u njoj ima čak i zlatne rudače. Čim je Nikolaj I saznao za taj podatak, izdao je naredbu da se u Crnu Goru pošalje iskusni rudarski inženjer. O carskoj odluci odmah je obaviješten đeneral-ađutant Aleksandar Hristiforovič Benkendorf. On je zatražio od grofa Kankrina da naznači jednog sposobnog oficira iz reda rudarskih inženjera da odmah otputuje za Beč, gdje je od ruskog poslanika pri bečkom dvoru trebalo da dobije detaljnija uputstva za rad u Crnoj Gori. Držeći se ovih uputstava, načelnik štaba rudarskih inženjera, đeneral Čevkin, imenovao je rudarskog kapetana Jegora Petroviča Kovaljevskog za odlazak u specijalnu misiju u Crnu Goru. Za tu svrhu je bila određena suma od 16.000 rubalja.
Krajem januara 1838. Kovaljevski je napustio dužnost na Uralu i doputovao u Petrograd, gdje je krajem marta za njega bio spremljen pasoš, pisma za ruskog poslanika u Beču Tatiščeva i preporuka za crnogorskog vladara - Petra II Petrovića Njegoša. U Petrogradu je državni vicekancelar Karlo Vasiljevič Neseljrode sastavio specijalnu instrukciju za Kovaljevskog. Ona je i publikovana u jednoj od najnovijih rasprava crnogorske novije istoriografije, kao i u monografiji o Kovaljevskom, izdatoj u bivšem SSSR-u. U četvrtoj tački spomenute instrukcije državni vicekancelar je preporučio Jegoru Petroviču da u održavanju ličnih veza sa vladarom Crne Gore strogo vodi računa o tome da mu na svakom koraku iskazuje poštovanje i da ne preduzima nikakav poduhvat koji bi mogao biti protumačen kao „miješanje u poslove Crne Gore". Slične instrukcije dobio je od načelnika Štaba Korpusa rudarskih inženjera, generala Čevkina. U tački četvrtoj Čevkinove instrukcije rečeno je da se u slučaju pronalaska rudače izradi plan za njenu eksploataciju i da se on do detalja saopšti crnogorskom vladaru, od čije je volje, u prvom redu, zavisilo da li će se preduzeti radovi na eksploataciji.

Kovaljevski obilazi Crnu Goru

ЈЕГОР КОВАЉЕВСКИ

Krajem marta Kovaljevski je stigao u Petrograd i odmah produžio za Beč, gdje je prispio krajem aprila i započeo pripreme za odlazak u Crnu Goru. Sredinom maja stigao je u Crnu Goru, gdje je odmah zadobio simpatije crnogorskog vladara.
Ubrzo po dolasku u svoju „Meku", kako je kasnije nazvao Crnu Goru, Kovaljevski je, kao i ranije Jakov Nikolajevič Ozereckovski, bio oduševljen ličnošću crnogorskog vladara, impresioniran životom, običajima i moralnim načelima što su regulisali osnovne odnose među Crnogorcima. U čestim razgovorima sa Njegošem, Kovaljevski je mogao samo da konstatuje da su zapažanja o crnogorskom vladaru Jakova Nikolajeviča Ozereckovskog bila objektivna i realna.
Kovaljevski je odmah počeo da obilazi Crnu Goru, u pratnji nekoliko perjanika, koje mu ih je kao ličnu pratnju naznačio sam Njegoš. Najzad je uz ne male teškoće obišao i Zlaticu, centralno mjesto gdje je očekivao najdragocjenije mineralno-geološke nalaze.
Na kraju svojih istraživanja Kovaljevski je, ocjenivši kolike brige Crnoj Gori i Njegošu zadaju potrebe u naoružanju, posebno u nabavci baruta, pokušao da na Rijeci Crnojevića sagleda uslove za podizanje radionice („fabrike") baruta. On je kasnije bio veoma ponosan što je udario osnove za prvu crnogorsku „fabriku" naoružanja. Da li je radionica odmah započela s proizvodnjom baruta - teško je reći. U austrijskim izvorima o proizvodnji baruta i o ovoj fabrici govori se tek sredinom četrdesetih godina. No, bilo kako bilo, to

je bila fabrika čije je osnove izradio Jegor Petrovič.

Veliki značaj

I Njegoš i svi njegovi bliski saradnici, posebno senatori i pojedini kapetani, osjetili su da su u ličnostima Ozereckovskog i Kovaljevskog dobili stvarne prijatelje i obožavaoce. Oduševljenje Kovaljevskog vladičinom ličnošću imaće veliki značaj za dalje učvršćivanje crnogorsko-ruskih političkih i kulturnih veza i odnosa. Ni vladika ni njegovi saradnici tada nijesu mogli pretpostaviti da ovom rudarskom inženjeru, rođenom 1809, u selu Jarošovki, Harkovskog sreza, Slobodsko-ukrajinske gubernije predstoji sjajna diplomatska i politička karijera, da će postati i šef Azijatskog departmana, napisati o Crnoj Gori briljantna memoarska kazivanja, a o crnogorskom vladaru - pjesniku i posebnu studiju, koja u bibliografiji o našem velikom piscu zauzima zapaženo mjesto.
Boravak Jegora Petroviča u Crnoj Gori izazvao je posebno podozrenje austrijskih vlasti, njihove štampe i njihove javnosti. On nije skrivao svoje čuđenje pred austrijskim predstavnicima zbog krivotvotvorenja o Crnoj Gori u člancima i prilozima pojedinih austrijskih novina. U njima je često isticano da crnogorski narod predstavljaju pljačkaši i razbojnici, koji su se privikli da žive samo od plijena. Uzeti u odbranu jedan narod, riješen da krene putem civilizovanog života, da izgradi svoju samostalnu, nezavisnu državu - za Kovaljevskog je bila moralna obaveza prvog reda. On je otvoreno iznosio mišljenje da Crna Gora ima i istorijsko, i ekonomsko, i političko pravo da dobije izlazak na more, da je to pravo plaćala kroz vjekove krvlju svojih sinova i da joj se ono ne smije i ne može osporiti. Zbog takvih rezonavanja bečka vlada je našla za neophodno da uloži oštar protest kod ruske vlade. To je učinio sam Meternih, iskoristivši susret sa grofom Karlom Vasiljevičem Neseljrodeom u Veneciji, tražeći od ruskog vicekancelara da ruski izaslanik Kovaljevski usaglasi svoje ponašanje u Crnoj Gori sa opštom linijom carske vlade na Balkanu. Meternih je skrenuo pažnju ruskom vicekancelaru da se mora voditi strogo računa da se ne remete odnosi Beča i Petrograda, budući da bi to moglo biti kobno za dalje odnose na istoku Evrope.

Sukob na Paštrovskoj Gori

Za vrijeme boravka Kovaljevskog u Crnoj Gori došlo je do opasnog sukoba Crnogoraca s austrijskom vojskom na Paštrovskoj gori. Ruski izaslanik je ocijenio da taj sukob može imati opasne posljedice na ovom dijelu crnogorsko-austrijske granice, pa je o tome odmah poslao detaljan izvještaj u Petrograd, iznoseći Štabu Korpusa rudarskih inženjera težak položaj u koji je zbog tog sukoba zapala država Petra II. Sam Njegoš je takođe uočio da se nad njegovom zemljom nadvila ozbiljna opasnost, smatrajući da oružani sudar s austrijski regularnim trupama udvostručava i mogućnost sukoba s turskim trupama, a Crna Gora nije bila u stanju da se u tako složenim okolnostima nosi sa dva opasna protivnika.
Stoga je vladika crnogorski preduzeo hitne korake da što prije uspostavi mir na granicama, pri čemu je očekovao od darovitog ruskog izaslnika da će i on, sa svoje strane, odigrati pomiriteljnu ulogu. Same austrijske vlasti, takođe zbunjene razvojem događaja na Paštrovskoj gori, bile su uvjerene da rudarski inženjer nije doputovao kod Crnogoraca samo da istražuje mineralna bogatstva, već da je njegova uloga bila prevashodno i političke prirode. Sam Njegoš je tražio od Kovaljevskog da se založi za što skorije vaspostavljanje mira s velikim i moćnim susjedom.
Kovaljevski se odmah dao na posao. Njega je zabrinjavalo to što se o sukobu na granici prema Crnoj Gori šire netačne vijesti u austrijskoj štampi, pa je, kao prvo, izrazio u tom smislu protest kod jednog predstavnika vlasti Monarhije. Protest Jegora Petroviča ne bi toliko uzbudio austrijske zvanične organe da ruski izaslanik nije otvoreno izjavio da Crna Gora ima i istorijsko pravo da dobije izlaz na more, budući da je to pravo platila svojom krvlju ne samo u borbi protiv Turaka već i u sukobima sa Napoleonovim trupama na samom početku stoljeća (XIX). To je, u stvari, i bio razlog za Meternihovu intervenciju kod Neseljrodea. Austrijski diplomatski demarš nastavljen je kod ruskog poslanika u Beču Tatiščeva, kome je otvoreno skrenuta pažnja da Kovaljevski ne radi u skladu sa instrukcijama dobijenim U Petrogradu. O teškoćama na koje je naišao Kovaljevski izviješten je i sam Nikolaj I. Čim je ruski imperator dobio izvještaj od Štaba korpusa Rudarskih inženjera o teškoćama na koje je ruski izaslanik naišao u Crnoj Gori i oštrini sukoba njegovog sa austrijuskim vlastima, saglasio se s prijedlogom da se Kovaljevski odmah povuče iz Crne Gore.

Povratak u Petrograd

Sredinom septembra 1838. Kovaljevski je, u skladu s odlukom carske vlade, započeo pripreme za povratak u prijestonicu. Njega je Njegoš snabdio s posebnom preporukom za Neseljrodea, s puno pohvala za sve ono što je ovaj daroviti čovjek učinio za Crnu Goru, u izvanredno teškim okolnostima. Zajedno s Kovaljevaskim otputovao je za Petrograd jedanaestogodišnji dječak Đuro Tomov Davidović na školovanje. Po Njegoševoj želji Davidović je trebalo da se upiše na Institut rudarskih inženjera u Petrogradu. U drugoj polovini septembra Kovaljevski je otputovao za Trst, odakle je trebalo da pođe na kraći boravak u Italiju, pa onda za Minhen. Tek početkom 1839. Kovaljevski se našao u Beču. Tih dana je u austrijskoj prijestonici boravio i kapetan Fridrih Orešković, vladičin prijatelj i sigurno jedan od najboljih austrijskih poznavalaca Crne Gore. U austrijskoj prijestonici Kovaljevski se susrio sa Jakovom Nikolajevičem Ozereckovskim. S njim je napravio dogovor o svemu što je trebalo preduzeti kod ruske vlade za dobro crnogorskog naroda. Tada je Jegor Petrovič izrekao svoju čuvenu izjavu: "Da li ću kad zaboraviti Crnu Goru? Ona će se zauvijek sjediniti s najljepšim uspomenama mojega života". Ova patetična izjava će se ostvariti i nju će Jegor Petrovič potvrditi mnogo puta kao političar, pisac i naučnik. Početkom februara Jegor Petrovič je iz Beča otputovao za rusku prijestonicu.
U memorandumu podnesenom, u šest tačaka, ruskoj carskoj vladi, Jegor Petrovič je saopštio mnoge detalje dragocjene za objašnjavanje života, državničkog rada i pjesničke djelatnosti vladike crnogorskog. Kovaljevski je prvi ruski diplomatski emisar koji je carsku vladu i imperatora Nikolaja I upozorio na važnost istorijskog fakta što je britanska vlada početkom četrdesetih godina počela da se aktivnije angažuje za prilike na ovom dijelu Balkana. U tu svrhu britanska diplomatija je pokušala da iskoristi poznatog "kneza" Nikolu Vasojevića, ličnost koja je svoje usluge nudila mnogima (Rusiji, Turskoj, Srbiji, Engleskoj, pa i Crnoj Gori). To je, inače,

bio čovjek ograničenih sposobnosti, pravi probisvijet, koji nije mogao da zadobije povjerenje Petra II Petrovića, vladike crnogorskog.
Da bi se na neki način suzbio uticaj francuske i engleske diplomatije na ovom dijelu Balkana, Kovaljevski je preporučio carskoj vladi da prihvati Njegošev prijedlog o otvaranju ruskog konzulata u Crnoj Gori. Taj je prijedlog mogao samo da ojača poziciju Crne Gore u Evropi.
Kovaljevski je pozitivno ocijenio sve Njegoševe državničke poteze, posebno njegovu želju da u zemlji zavede čvrst" građanski" poredak i "građanski" red stvari. Zato je ruski izaslanik predlagao da se prihvati Njegošev zahtjev da se omogući školovanje jednog broja Crnogoraca u Rusiji. Posebno je trebalo prihvatiti Njegoševu preporuku da se crnogorski nasljednik na vladarsku dužnost školuje u Petrogradu.

Francuz na Cetinju

Jegor Petrović Kovaljevski je posvetio dosta prostora odnosima Crne Gore i Austrije, nešto slično kao i Jakov Nikolajevič Ozereckovski. Po njegovoj ocjeni, suština sporenja u austrijsko-crnogorskim odnosima ležala je u prirodi stvari. Austrija nije mogla, a njezina vlada to nije željela, da mirno posmatrao kako se na jugoistočnim granicama Monarhije učvršćuje jedna državica, koja svoju egzistenciju nije mogla sačuvati bez snažnije ruske podrške.
Kovaljevski je snažno podržao prijedlog o kome je Njegoš razgovarao s Ozereckovskim da se jednom dijelu žitelja Crne Gore, naročito iz prenaseljenih rejona, omogući da se nasele u ruskom Zakavkazju.
Vladika je tražio odobrenje da se na odgovarajućem mjestu u Cetinjskom polju podigne spomeničko obilježje ruskom imperatoru Nikolaju I, kao znak zahvalnosti za sve ono što je uradio za dobro Crne Gore.
U zaključku svog "memoranduma" Kovaljevski je dao sintetički sud o istorijskoj ulozi Crne Gore na početku stoljeća. Ta je uloga - kako je Kovaljevski rezonovao - nagovještavala još veće buđenje nacionalne misli kod svih balkanskih naroda. Zato je, po njegovoj ocjeni, dužnost carske vlade bila da svim sredstvima političkog uticaja i materijalnog angažovanja podrži proces učvršćivanja crnogorske države, kojoj treba da pripadne budućnost u širenju oslobodilačkih pokreta na čitavom Balkanu. Na kraju je zaključio da je teško bilo reći 1838. šta je za Crnu Goru bilo teže - ili opasnost od stalnih turskih prijetnji ili od intriga austrijskih vlasti.
Prijedlozi i preporuke Jegora Petroviča su s najvećom pažnjom proučavani u carskoj vladi. Njih je dobrim dijelom podsticao sam vicekancelar Neseljrode u čestim razgovorima s imperatorom. Otada Crna Gora ulazi u prvi plan ruske balkanske politike; briga za crnogorskog vladara, njegovu djelatnost u zemlji i na Balkanu obuzimala je ozbiljnu pažnju čitave ruske diplomatije. Snažnu ulogu u angažovanju ruske javnosti za stvar Crne Gore odigrala je i knjiga Jegora Petroviča Kovaljevskog Četiri mjeseca u Crnoj Gori. To je u neku ruku bila apoteoza Crnoj Gori. Kasniji njegov rad o samom vladici Petru II predstavljaće jedan od kapitalnih tekstova za proučavanje Njegoševa života i rada.

Vladika kao poliglota

Tek po povratku sa drugog putovanja u Rusiju (1837), Njegoš je u Trstu imao priliku da se pobliže upozna s Antidom Žomom. Ovaj je do tada boravio u Trstu i živio je sa svojom suprugom od davanja lekcija iz francuskog jezika. Pokazalo se da se na izvršenje obećanja Dimitrija Vladisavljevića moralo čekati duže nego što se na početku očekivalo, ali se na kraju ispostavilo da to nije bilo izgubljeno vrijeme, jer je vladika dobio pravog profesora francuskog jezika, dobrog poznavaoca francuske kulture. Još za vrijeme boravka u Trstu, vladika je iskoristio nekoliko nedjelja da održava redovne časove sa Žomom.
Krajem januara 1838. Antid Žom je doputovao na Cetinje. Vladika je njega i njegovu suprugu smjestio u Cetinjski manastir. Tu su ostali sve dok za Žoma nije izgrađena posebna kuća na Cetinju.
Antid Žom je bio neobična ličnost široke kulture, dobar poznavalac ne samo francuske već i evropske književnosti. Žom je bio zadivljen kako i koliko je vladika do tada sam bio proučio francusku poeziju, posebno stvaralaštvo Igoa i Lamartina. Kad je to uočio, počeo je kod Njegoša da produbljuje oduševljenje za Lamartinovo poetsko stvaralaštvo. Mnogi inostrani posjetioci koji su tada posjećivali Cetinje i imali susrete s vladikom zapazili su kako crnogorski vladika-pjesnik često citira stihove velikih francuskih pjesnika.
U toku Žomovog boravka na Cetinju, vladika je bio tako i toliko savladao francuski jezik da se s lakoćom na njemu sporazumijevao sa svim inostranim gostima koji su se tim jezikom služili. Pod sam kraj svog života, vladika je na francuskom mogao da piše, sastavlja stihove najfinije lirike, diktira razmišljanja o balkanskoj istoriji na način kako to samo čine autori koji osjećaju prikrivene sile koje njenim događajima upravljaju. Za sve je to u mnogo čemu zaslužan istaknuti Taraskonac Antid Žom.
Njegoš se nije zadovoljavao samo učenjem francuskog već se naporedo starao da ovlada i ruskim i italijanskim jezikom. Za proučavanje ova dva jezika nije imao specijalne učitelje kao za francuski, ali je na kraju svoje životne karijere mogao da se na jednom i drugom jeziku sporazumijeva bez prevodilaca.

Znamenito Vukovo djelo

Vladika je pokazivao i veliko interesovanje za učenje njemačkog jezika. Kad je sredinom marta 1840. doputovao na Cetinje nekadašnji oficir u austrijskoj vojsci Danilo Kokotović, dobar poznavalac njemačkog jezika, Njegoš je dobio kvalifikovanog učitelja za učenje toga velikog evropskog jezika, do čega mu je bilo posebno stalo. Pošto se Kokotović prihvatio uloge vladičinog učitelja njemačkog jezika, saglasio se sa vladičinom sugestijom da promijeni i ime. Tako je Kokotović preimenovan i na Cetinju započeo novu karijeru pod imenom Filip Vuković.
Koliko je crnogorski vladar savladao njemački jezik teško je reći. Iz pisama na njemačkom jeziku, što ih je Vuković pisao a vladika potpisivao, vidi se da je on ovladao njemačkim jezikom do mjere koja mu je bila neophodna da se služi literaturom i sporazumijeva u izuzetnim okolnostima bez pomoći prevodilaca. I vladici i, kasnije, vladičinom nasljedniku, knjazu Danilu, Vuković je pružao korisne sugestije iz vojnostručnih znanja, stečajnih u austrijskoj vojsci.
Otkako je 1837. u Lajpcigu publikovao djelo Vuka Stefanovića Karadžića o Crnoj Gori i Crnogorcima (*Montenegro und die Montenegriner*) počelo je pojačano interesovanje evropskih znatiželjnih putnika, putopisaca, geografa i geologa, kao i pojedinih vlada za ovu slobodnu zemlju na Balkanu, kojom je upravljao

jedan knez-vladika, ili vladika-pjesnik, kako je i drugačije nazivan. Iako je Njegoš imao neke prigovore na tekst znamenite Vukove knjige, ona je odigrala značajnu ulogu, podstakla neke autore da posjete ovu zemlju i da o njoj ostave dragocjene podatke u svojim zanimljivim publikacijama. U čitavoj evropskoj istorijskoj i istorijsko-etnografskoj literaturi malo je djela koja se mogu uporediti s Vukovom knjigom "Montenegro und die Montenegriner"!

UGOVOR O RAZGRANIČENjU S AUSTRIJOM I POKUŠAJI REGULISANjA ODNOSA S HERCEGOVAČKIM PAŠALUKOM

Prilikom prvog Njegoševog putovanja za Petrograd izvršena je u Beču preliminarna razmjena mišljenja o prodaji crnogorskih manastira na austrijskoj teritoriji - Maina i Stanjevića. Iako se austrijski kancelar Meternih u početku držao dosta rezervisano i pravio se kao da njegova zemlja nema naročito interesovanje za kupovinu naznačenih crkvenih objekata - pokazalo se da je i te kako bila zainteresovana da oni što prije prijeđu u posjed Monarhije. Koliko je austrijski kancelar držao do sporazuma s Crnom Gorom o kupoprodaji ovih objekata vidi se i iz toga da je o svemu, o čemu se saglasio sa Njegošem, izvijestio imperatora Leopoloda I.
Nije proteklo mnogo vremena poslije prve razmjene mišljenja o promjeni statusa crnogorskih manastira na austrijskoj teritoriji, a austrijske vlasti u Boki Kotorskoj dobile su detaljnija uputstva iz Beča kako da se utanačeni posao što prije dovede do kraja u interesu vlade Monarhije.
Da bi pokazao svojim susjedima da su ova dva sakralna objekta od značaja za Crnu Goru i njenu kulturu i što, istovremeno, predstavljaju ili mogu predstavljati za Austriju, Njegoš je ubrzo poslije stupanja na čelo Crne Gore dao nalog da se na jednom i drugom manastiru izvrše manje opravke, a jedno kraće vrijeme je boravio u Mainama. Tu je i napisao Svobodijadu.
Kad su austrijske vlasti prihvatile da s Njegošem započnu pregovore o kupovini manastira, postavilo se i pitanje procjene njihove tržišne vrijednosti. Vladika je već 10. IX 1873. izvijestio pregovarače da za Maine očekuje isplatu od 40.000 forinti. Kako to nije bila mala suma za ono vrijeme, zainteresovana austrijska strana se zamislila, ali je, na kraju, prihvatila cijenu i ugovor o prodaji je zaključen 12/24. X 1837. Tekst ugovora sadrži devet tačaka. Potpisala ga je sa crnogorske strane grupa istaknutih senatora i zapovjednika Gvardije. Svojim potpisom ga je ovjerio Njegoš, kao zemaljski gospodar. Austrijsku stranu su zastupali okružni poglavar grada Kotora Ivačić, kapetan Fridrih Orešković i Nikola Berdar. Sredinom maja 1839. izvršena je prodaja i manastira Stanjevići. I ovaj ugovor je takođe sačinjen u devet tačaka. I njega su potpisali predstavnici crnogorskih nahija (Crmničke, Riječke, Katunske, Lješanske, Bjelopavlićke i Pipera), uglavnom senatori, neki kapetani i perjanici, a potpisom ga je ovjerio i Njegoš. S austrijske strane ugovor je budvanskoj preturi potpisao kapetan Fridrih Orešković. Manastir Stanjevići prodat je za 17.000 forinti u srebru, kako je ranije bilo utanačeno.

Višestruki značaj

Za Petra II je bila prodaja manastira mnogostruko značajna. Prije svega, dobio je za njih poveliku sumu novca. Sa njom je znatno uvećao državni kapital. On mu je služio za potrebe državne administracije, za nabavku i kupovinu žita i, prije svega, za blagovremeno osiguranje ratnog materijala. Oslanjajući se na tradiicju stvorenu u toku vladavine Petra I, koji je napravio prvi međudržavni ugovor o utanačivanju državne granice prema Austriji, makar i prema jednom lokalitetu (Lozici), a imajući u vidu potrebu održavanja dobrosusjedskih odnosa i čvrsto vjerujući u međunarodno pravnu korist ugovora o zvaničnom razgraničenju s Monarhijom, Njegoš je došao do uvjerenja da bi i za jednu i drugu stranu i te kako bilo korisno da se što prije sklopi pismeni ugovor o utanačivanju državne granične linije. Krajem 1841. o tome je bila postignuta puna saglasnost. Prethodno su bili obavljeni najneophodniji diplomatski pregovori. Njih je neposredno s vladikom vodio okružni kapetan u Kotoru Grij, zajedno s kapetanom Fridrihom Oreškovićem i okružnim kapetanom Gabrijelom Ivačićem. S crnogorske strane u pregovorima su, osim vladike, učestvovali Pero Tomov Petrović, prezident Praviteljstvujušćeg senata, i senatori pop Vukale Gađ i Filip Đurašković. Svjedoci u toku pregovora bili su Ferdinand Šaler, s austrijske strane i Aleksandar Čevkin, dvorski savjetnik u ruskom Ministarstvu inostranih djela. Ugovor je sačinjen i zaključen u Kotoru 18. VII 1841.
Potkraj tridesetih godina ruski carski kabinet donio je odluku da još više učvrsti veze s Crnom Gorom, da olakša Njegoševe napore na uređenju države, umnogostručavajući mu redovnu godišnju finansijsku subvenciju. Sve su to zvanične vlasti u Petrogradu preduzimale, pored ostalog, i zbog realne opasnosti koji je za ruske interese na Balkanu predstavljala politika Habzburgovaca. Jedan dio zvaničnih krugova u Petrogradu s uznemirenošću je pratio obavještenja o nastojanju bečkog kabineta da raznim sredstvima "uguši" "bezgranično povjerenje" stanovništva duž austrijsko-turske granice u Crnu Goru i njenog vladara.

Državnik i osvetnik

Petrogradska vlada je već od dolaska Petra II Petrovića na vlast strpljivo izbjegavala svaki politički sukob s bečkom vladom, s kojom je nekoliko godina ranije (1833) u Minhengrecu sklopila sporazum za očuvanje Otomanske imperije, s tim da obije vlade djeluju sporazumno ukoliko i pored toga dođe do raspada sultanove vlasti na Balkanu. Osim toga, vlada na Nevi bila je ograničena i obavezama odredbi iz ugovora o Unćar-Iseleksiju, pa je izbjegavala svaki potez koji je mogao da podstakne kakav širi pokret protiv Turaka na Balkanu. Tako je svakome postalo jasno da Beču i Petrogradu više odgovara da se produži „agonija" Turske nego da se podstiču njen raspad i slom. U takvim istorijskim uslovima i petrogradski i bečki kabinet su izgrađivali politiku sporazuma, iako svjesni dubokih suprotnosti koje su ugrožavale odnose među dvijema imperijama.
Zbog toga se i desilo da se, u trenutku kad su započeli crnogorsko-austrijski razgovori o razgraničenju, odmah pokazalo da ne može do sporazuma doći ukoliko se i ruski kabinet direktno ne angažuje u poslove crnogorsko-austrijskog razgraničenja. Nije slučajno što se austrijski kabinet odmah obratio petrogradskoj vladi, tražeći od nje usluge. Ruska vlada se odmah prihvatila posredništva, pa je za svog izaslanika i odredila Aleksandra Vladimiroviča Čevkina, ruskog konzula u Oršavi, relativno dobrog poznavaoca prilika na Balkanu i

na Istoku. Bečki kabinet tada nije imao razloga da sumnja u ličnost ruskog izaslanika niti u dobru volju petrogradskih zvaničnih krugova.

Razgraničenje s Austrijom

Suštinu austrijskog zvaničnog stanovništva u razgraničavanju sa Crnom Gorom predstavljalo je Meternihovo shvatanje, kao i rezonovanje njegove vlade, da razgraničenje ne „treba nikako da ima karakter diplomatskih pregovora između dvije države", već samo karakter dogovora o „uspostavljanju čvrste, nesporne i nepromjenljive granice" između austrijske države i crnogorskih graničnih plemena. Bez obzira na takvo Meternihovo rezonovanje, sračunato na to da budući sporazum dobije samo karakter dvostranog ugovora, bez dubljih međunarodno-pravnih implikacija - međunarodni značaj dogovora bio je nesporan. Za Crnu Goru je to bio i ostao, diplomatskim legitimnim putem ostvaren, međunarodnopravni dokument prvog reda. Shvatanje bečkih zvaničnih krugova bilo je podstaknuto i bojaznošću da sporazum s Crnom Gorom ne dovede do „ljubomore Porte", s kojom je Beč želio da održava najljubaznije odnose.
U razgovorima koje ih je često vodio s Njegošem, Čevkin je morao da vodi računa o ispunjavanju instrukcija carske vlade, da štiti interese Crne Gore i da ispita mogućnost za uspostavljanje trajnijeg mira na crnogorsko-turskoj granici, na kojoj se često prolijevala krv, za što je pravog krivca ponekad teško bilo ustanoviti. Isto tako, nijesu se smjeli dopustiti ni incidenti na crnogorsko-austrijskoj granici kao što je bio onaj na Paštrovskoj gori (1838).

Njegoševe medalje

Kad je 1841. Čevkin doputovao u Kotor da prisustvuje završnim sjednicama komisije za razgraničenje, s njim su došli u Kotor i: Ljudevit Gaj i jedan profesor iz Zagreba, Vuk Stefanović Karadžić, ruski tajni savjetnik Knežević, pisac Nadeždin i jedan pruski botaničar. Svi su imali namjeru da posjete „znamenitu zemlju". Sam Čevkin je ovom prilikom donio iz Trsta i jednu mašinu za livenje medalja, pošto se o tome prethodno dogovorio s Njegošem. Mladi pisac i državnik nije želio da njegova zemlja i njegova državna vlast ostanu bez bitnih obilježja kao što su državna odlikovanja. Vladika je imao namjeru da što prije pristupi njihovom izlivanju. Tek poslije nekoliko godina počeo je na Cetinju posao na izlivanju medalja. Prvo je izlivena srebrna, koja je na aversu imala natpis: „Vjera, sloboda - za hrabrost", a na reversu izgraviran dvoglavi orao. Ubrzo zatim izlivena je i medalja od zlatne legure. I ona je imala na aversu natpis: „Vjera, sloboda - za hrabrost", dok je na reversu bio izgraviran lik Miloša Obilića, s oznakom „Cetinje". Medalje su dugo rađene i ne bi se baš reklo da su majstori graveri pokazali savršenstvo u oblikovanju ovih značajnih odličja. Dosta je zanimljivo kako ih je i kome Njegoš dodjeljivao. Zlatnu crnogorsku medalju Miloša Obilića dobio je Novica Cerović. U pravičnost njezine dodjele niko nije ni mogao da posumnja, ali su zato imala pravo novija pokoljenja da prigovaraju za dodjelu Obilića medalje onim što su u krvi gušili mađarsku revoluciju.
Ruski izaslanik Čevkin je uspješno obavio svoju diplomatsku ulogu u razgraničenju Crne Gore i Austrije. Pored toga, uložio je dosta truda na uspostavljanju čvrstog mira na granici Crne Gore i Turske. U tom smislu pripremio je i sastanak u Dubrovniku s otomanskim komesarom, bivšim guvernerom Smirne - Selim - begom. Taj sastanak je održan u Dubrovniku.
U izvještajima ruskoj ambasadi u Beču Čevkin je iznio dosta dragocjenih podataka o unutrašnjem ustrojstvu života u Crnoj Gori, o ugledu Njegoševom i njegovih senatora, kao i o nekim važnim mjerama koje je vladika preduzimao radi unapređenja ekonomskog i političkog života. Aleksandar Vladimirovič je potvrdio mišljenje koje su o vladici kao čovjeku i državniku isticali raniji ruski izaslanici u Crnoj Gori - Jakov Nikolajevič Ozereckovski i Jegor Petrovič Kovaljevski, ličnosti s dosta političkog i književnog dara. I Čevkina je takođe impresionirala vladičina mnogostruka nadarenost, posebno književna.
Prilikom ispraćaja Čevkina sa Cetinja, Njegoš mu je uručio 46.000 forinti da ih uloži u ruske banke. Čevkin je, odmah po dolasku u Beč, napravio dogovor s nekim austrijskim bankarima kako ovoliku sumu novca da prenese za Petrograd, pošto tada između ruske prijestonice i Beča nije bio utvrđen kurs za razmjenu novčanih sredstava. Austrijski bankari su predložili Čevkinu način kako da čitav ovaj novac prenese u ruske banke.

Bojevi na granici

Grahovo je bilo područje na crnogorsko-turskoj granici oko koga su se lomila koplja nekoliko stoljeća. Turci su ga držali za svoju teritoriju, Crnogorci im to osporavali, a Grahovo je i dalje ostajalo ključ od vrata Crne Gore prema Hercegovini, i obrnuto. Grahovljani su masovno učestvovali u ratovima koje je vladika Petar I vodio protiv Napoleonovih trupa u Boki Kotorskoj i Dalmaciji i, kasnije, u pohodu na Nikšić, Klobuk i Hercegovinu. Poslije teškog poraza što su ga doživjeli Crnogorci na Čelinskom potoku (1836) izgledalo je da Crnoj Gori neće poći za rukom da ikad zavlada ovim područjem. Dvije godine poslije ovog poraza postignut je sporazum između Njegoša i izaslanika hercegovačkog vezira Ali-paše, po kome su utanačene četiri klauzule. Najznačajnija je svakako bila četvrta, kojom se deklarativno naglašavalo - „U isto vrijeme utvrđuje se stalni mir između nezavisne države i pašaluka Bosne i Hercegovine". Za Njegoša, Praviteljstvujušći senat i za narod crnogorski ovakvo rješenje, po kome se Crna Gora tretira kao nezavisna država, bilo je pravi uspjeh. Niko tada u Crnoj Gori nije znao, a malo je koga to tada i interesovalo, da li će ovakva klauzula biti prihvaćena od otomanske vlade, jedino nadležne da je sankcioniše.
Iako je Njegoš kao politički mislilac izgrađivao svoje duhovno biće na moralnim normama herojskog deseterca, stvarajući kod sebe izrazito ekskluzivni odnos prema svemu onome što je imalo bilo kakve veze s osmanskom ekspanzijom na Balkanu i u Evropi, njegova pozicija zemaljskog vladara nalagala mu je obavezu da radi na smirivanju stanja na granicama i prema Albaniji i prema Hercegovini. A stanje stvari je i na jednoj i drugoj granici vrlo često izmicalo svakoj kontroli. Nikada se nije znalo šta nosi dan a šta noć.
Vladar Crne Gore prvi daje inicijativu vezirima, i hercegovačkom i skadarskom, da se što prije povedu razgovori o uspostavljanju mira. On se svojedobno obraćao pismom sličnog sadržaja i veziru bosanskom, znajući koliki je njegov uticaj na Alipašu. Kad je iz Carigrada stigla naredba o imenovanju Hainpaše za skadarskog vezira, Njegoš mu se obraća krajem novembra 1838 (5/17. XI), moleći ga da zajednički rade na

vaspostavljanju mira na granici. Pošto je ubrzo za tim mjesto skadarskog vezira zauzeo Rifat Hasanpaša i njemu Njegoš ponavlja isti zahtjev. U vladičinom pismu od 9/21. XI 1838. ističe se želja da „utvrdimo mir", pa se u tu svrhu traži da vezirov izaslanik što prije dođe na granicu radi pregovora. Vladika je za pregovarača u ime Crne Gore odredio senatora Spaha Drekalovića. Sljedeće godine izgledalo je da će doći do promjene reda stvari na granici. Ali, već sredinom jula 1839. počinju sukobi. Svi su očekivali da će se oni pretvoriti u okršaje opasnih razmjera. Krajem juna Bećirbeg Bušatlija s jačim snagama, a potpomognut od albanskog prvaka Hasanbega i muselima podgoričkog i spuškog Mehmedspahije Lekića, vrši udar na selo Jastreb, paleći pastirske kolibe i stavljajući sve pod nož. Crnogoci su se odlučno branili, sve dok im nije pritekla u pomoć vojska iz okolnih crnogorskih i brdskih plemena, poslije čega su natjerali Turke u bjekstvo. Na bojištu je ostalo 50 Turaka, dok je gotovo toliki broj našao smrt u rijeci Zeti, bježeći pred razjarenim Crnogorcima. „Među ovijema posljednjima ističe se u Njegoševom pismu od 6/18 ...1839 posjekli su i predrečenog Bećir-bega Bušatliju". O ovom boju nastala je deseteračka pjesma „Pjesma od boja 1839", objavljena u „Ogledalu srpskom", za koju se zna da joj je autor sam Njegoš.

Izazov skadarskim vlastima

I crnogorske vlasti na Cetinju i turske u Mostaru i Sarajevu i one u Skadru stalno su govorile o potrebi održavanja mira na granici. Sukobi su se, i pored toga, dešavali svakodnevno. Nije se, takoreći, bila dovoljno osušila krv na bojištu bjelopavlićkog sela Jastreb, a Mehmedspahija Lekić, zajedno s albanskim prvakom Hasanbegom i spuškim kapetanom Mehmedagom Mećikućićem, iznenada je udario na crnogorska sela Salkovinu i Dodoše 9/21. IX 1840. Udar se pretvorio u pravi okršaj. U njemu su Turcima naneseni ne mali gubici: na bojištu je ostalo 100 Turaka, a među ranjenima je bio i muselim podgorički Mehmedaga. I o ovom boju Njegoš je ispjevao deseteračku pjesmu, objavljenu takođe u „Ogledalu srpskom". Boj na Salkovini i Dodošima vodio se prsa u prsa, pa se dešavalo da su protivnici otimali jedan drugome puške. Sačuvan je jedan iskrivljeni džeferdar sa Salkovine, koji je Njegoš držao kao trofej u svojoj sobi u Biljardi.
Poslije boja na Salkovini Njegoš je s nekoliko senatora došao na crnogorska ostrva u Skadarskom jezeru - Vranjinu i Lesendro. To je bio otvoreni izazov skadarskim vlastima i upozorenje da se ne igraju vatrom.

Dugo čekana osveta

Petar II se ponašao ne kao vladika nego kao knjaz i nije pogriješio onaj stranac što je i njega nazvao knjaz--vladikom. Volio je da pregovara s Turcima, s onima u Albaniji kao i s onima u Hercegovini, iako im nije mnogo vjerovao. Njemu je bio potreban mir na granicama radi učvršćivanja unutrašnjeg poretka, ali nije izbjegavao zavjereničke radnje protiv turskih pograničnih prvaka, koji su ga zadužili zlom. Najteže mu je, svakako, padalo prisjećanje na pogibiju svoje braće na Čelinskom potoku 1836. Njegoš je stoički podnio bol za braćom, ali je u njemu stalno narastala žeđ za osvetom. Ispoljavao je onu istu crnogorsku osobinu protiv koje je u zemlji preduzimao drakonske mjere. Pokušavao je na mnoge načine da pripremi smaknuće ili Asan-bega ili Smailage Čengića. Njihovo djelo iz 1836. nije mogao da zaboravi. U tom smislu nagovarao je vojvodu Anta Đakovića da to on na neki način pripremi. Kad mu je takva kombinacija propala, pokušao je da preko senatora i vojvode Novice Cerovića napravi sličan dogovor, oživljavajući kod drobnjačkog vojvode tradiciju i drevne rođačkobratstveničke spone. Ovaj je to shvatio kao obavezu prvog reda. Uz oslonac na drobnjačke, uskočke, moračke i pivske prvake pošlo mu je za rukom da privoli „muselima gatačkog, pljevaljskog, kolašinskog i drobnjačkog" da dođe u Drobnjake radi prikupljanja zaostalog harača. Tu je, 5. X 1840, u drobnjačkom selu Mljetičku, noću, iznenada, odabrani Cerovićev odred napao na Smailagin logor, pogubio gatačkog muselima i stavio pod nož veći dio njegove pratnje.

Novica Cerović

Pregovori u Dubrovniku

Glas o pogibiji Smail-age pronio se začuđujućom brzinom po Crnoj Gori i Hercegovini. Organizatori udara na Mljetičak odnijeli su muselimovu glavu (kao i glave još šesnaestorice Smail-aginih pratilaca) na Cetinje, gdje su dočekani počasnim plotunima i topovskim pucnjima.
Njegoš se tada nalazio na Rijeci Crnojevića. O zbivanjima na Mljetičku i prispijeću osvetnika na Cetinje obavijestio ga je jedan kaluđer iz Nikšićke Župe. Njegoš mu je poklonio svoj zlatni krst sa grudi u znak zahvalnosti za muštuluk (Milović). Vladika je odmah po prijemu obavještenja, s čitavom pratnjom, pošao na Cetinje da bi učestvovao u trodnevnim svečanostima koje su već bile započele u crnogorskoj prijestonici. Organizatori udara na Mljetičak poklonili su vladici Smail-aginog jahaćeg konja i muselimovu sablju. Nju je kasnije stalno nosio jedan od vladičinih pratilaca. Pošto je neko iz Cerovićeve pratnje saopštio da džeferdar Smail-agin nije želio da pošalje na Cetinje kapetan Petar Kršikapa, uz izjavu koja je bila, iako ne mnogo

oštra, ipak uvredljiva za Njegoša kao zemljaskog gospodara. Čim je sadržaj te izjave razabrao, vladika je odmah uputio perjanike da donesu džeferdar i strijeljaju kapetana Kršikapu. Kapetan je osjetio što mu se sprema, pa je sa dvojicom sinovaca krenuo na Cetinje. Na putu od Lupoglava ka Lastvi Čevskoj susrio se s grupom perjanika. Oni su Kršikapi oduzeli džeferdar i ubili njega i njegove pratioce. To se mjesto otada naziva Petrovi Doli.
Hercegovački vezir Ali-paša nije mnogo žalio Smail-agu. Kao vezir hercegovački, ipak, morao je da preduzme mjere odmazde prema pobunjenoj raji. Početkom novembra njegovi odredi, pod komandom Hasan-bega Resulbegovića i Baš-age Redžepagića, napali su pobunjena područja. Tamo su se odigrali oštri sukobi, u kojima je poginuo ne mali broj ratnika i s jedne i druge strane, posebno Drobnjaka. Poslije okončanja kaznenog pohoda na Drobnjake, Ali-paša je ponudio Njegošu da sklope mir. Sa Cetinja je odmah prispio pozitivan odgovor na vezirovu ponudu, tako da je mir sklopljen 26. X / 7. XI 1840.

Vladičini planovi

Petar II nije očekivao da će odnosi njegove zemlje s Turskom teći na način kako su okrenuli neposredno poslije njegovog drugog odlaska u Rusiju. Nije uopšte računao da će njegova zemlja biti izložena takvim i tolikim iskušenjima. Strahujući od mogućnosti da će se takvo stanje i dalje produžiti, vršio je pripreme da ga zbivanja ne iznenade, pa je počeo da razmišlja o gradnji puta od Cetinja do Grahova, podstican željom -kako austrijski izvori ističu - da privuče hercegovačke trgovce na crnogorsko tržište i da se na neki način suprotstavi monopolu austrijskih trgovaca sa zaleđem. Vladika se, isto tako, zanosio mišlju da na neki način podstakne gradnju puta od Cetinja do Bara i unapređenje putne mreže ka Brdima. Preduzimao je i građevinske radove za podizanje barutnih magazina u Riječkoj nahiji i u Morači, a krajem decembra 1840. poručio je u Ankoni 2.000 kratkih pušaka, o čemu je dobio i saglasnost austrijskih političkih i carinskih organa. Sa Cetinja je tada izdata naredba da se izgradi jedna kula u Dodošima, u koju je trebalo smjestiti stalnu posadu od 50 ljudi sa dva ili tri artiljerijska oruđa. Iskustvo iz boja na Salkovini i udara na Dodoše teško je izlazilo iz vladičinog sjećanja.
I Njegoš i Ali-paša Stočević su na kraju došli do saznanja da pregovori o nastalim teritorijalnim sporovima nemaju alternativu, da je svako rješenje bolje od rata. Zato su ubrzano započeli pregovori o susretu na kome bi se potanko raspravile sve okolnosti od kojih je zavisio dalji status spornih teritorija i budući odnosi između Crne Gore i hercegovačkog pašaluka. U preliminarnim pregovorima oko mjesta u kome je trebalo da se održi susret iskrsla su se dva prijedloga - Ali-pašin za Metković i vladičin po kome je susret trebalo da se održi u Dubrovniku. Na kraju je prihvaćen prijedlog crnogorskog vladara. Crnogorski gospodar je sa svojom pratnjom došao u grad pod Srđem već krajem avgusta 1842, rukovodeći se, vjerovatno, i željom da o predstojećem susretu razmijeni gledišta sa ruskim diplomatskim predstavnikom Jeremijom Gagićem.
Hercegovački vezir Ali-paša doputovao je sredinom septembra, sa još većom pratnjom od vladičine. Pregovarači su žurili da se što prije susretnu i razmijene prva mišljenja o političko-diplomatskom poduhvatu do čijeg im je sadržaja i te kako bilo stalo. Prvi susret je održan u prisustvu dubrovačkog okružnog poglavara, Roznera, i okružnog poglavara u Kotoru, Ivačića. Na sastanak je došao i ruski predstavnik Gagić, ali samo da izrazi poštovanje hercegovačkom veziru, da bi se povukao čim su pregovori započeli.

Potpisivanje sporazuma

Krajem septembra (12/24. IX) 1842. potpisan je sporazum između „nezavisne oblasti Crne Gore" i „pašaluka hercegovačkoga", po kome su obije strane ugovornice riješile da se sačuva status ljuo granične linije između Crne Gore i Hercegovine, a da se za Grahovo i Uskoke zadrži status kakav je i bio, a da se njihov budući položaj povjeri jednoj komisiji, sastavljenoj od predstavnika Porte, Rusije i Austrije. Postavljen je i rok projektovanoj komisiji - 1. januar 1844, s tim da je, u slučaju da ne dođe do sporazuma, vladici crnogorskom i veziru hercegovačkom ostavljeno da sami naknadno pronađu rješenje o spornim teritorijama.
Zanimljivo je da su se Njegoš i Ali-paša Stočević toliko sprijateljili prilikom pregovora u Dubrovniku da su se čak i pobratimili.

АЛИ ПАША

Pošto je sklopljen i potpisan Dubrovački sporazum, Njegoš i Ali-paša su nastavili i dalje da pregovaraju. Sami pregovori su se pretvorili u svojevrstan diplomatski spektakl. To su na svojevrstan način udvostručili dvojica glavnih pregovarača izmjenama posjeta, prvu posjetu je učinio Njegoš hercegovačkom veziru, a zatim je, na vladičin poziv, Ali-paša uzvratio posjetu vladičinoj rezidenciji. Na Njegoševu inicijativu, hercegovačkog vezira je dočekala gradska muzika pred rezidencijom crnogorskog gospodara. Poslije su obojica pregovarača na konjima pošli da obiđu Dubrovnik, a zluradi posmatrači su zapazili da je vladika jahao na konju ispred vezira. O toku samih pregovora pisano je mnogo. Znatiželjnim diplomatskim i konzularnim obavještačima doprlo je do ušiju da je na kraju razgovora Njegoš rekao: „Ja sam car od Grahova", tvrdeći da je to pravo stekao sklopljenim ugovorom na Cetinju 20. X / 1. XI 1838, što je Ali-paša, s neskrivenom zluradošću, prokomentarisao da je tekst Cetinjskog sporazuma potpisan i sročen bez njegovog odobrenja i saglasnosti. Pitanje Grahova je ostalo otvoreno i poslije potpisivanja Dubrovačkog sporazuma. Sam Ali-paša bio je spreman na popuštanje pred Njegoševim zahtjevima, kako to, uostalom, potvrđuje i sam član 2 Ugovora. Međutim, ubrzo je iz Carigrada prispio odgovor od Porte da ne priznaje Ugovor i da nije spremna da ustupi ikome nijedan pedalj zemlje koji se nalazi pod njezinim formalnim suverenitetom. O takvom stavu otomanske vlade saznalo se odmah po povratku ćehaje Ali-paše iz Carigrada 10. III 1843. Ali-paša je o tome odmah obavijestio Njegoša.

Prepiska koja traje

Kako je vrijeme proticalo, pregovori o Grahovu su nastavljeni, jer se moralo pregovarati poslije Portine ekskluzivne izjave. Tako je krajem aprila 1843. na Cetinje doputovao jedan Ali-pašin nećak, u pratnji još jednog otomanskog poglavice, s pratnjom od osam ljudi. Oni su primljeni s pažnjom i smješteni u Biljardi. Njegoš je od njih direktno saznao da otomanska vlada nije željela ni po koju cijenu da sankcioniše Dubrovački sporazum. To je bio dosta težak udar za Njegoševu diplomatsku djelatnost. Uzalud su Ali-pašini izaslanici vladici predali na poklon dva dobra jahaća konja - mučan utisak o carigradskoj odluci nije se dao izbrisati.
Poslije dubrovačkog dogovora pojačava se prepiska između Njegoša i Ali-paše. Ona nosi ton prijateljskih osjećanja vaspostavljenih prilikom razgovora u Dubrovniku. Pisma takvog karaktera su odnosile povjerljive ličnosti, Radovan Piper sa Cetinja i Mustaj-beg Hajrović iz Mostara. U toj prepisci se uvijek naglašavala činjenica da su i vladika i Ali-paša strahovali od narušavanja opšteg duha Dubrovačkog sporazuma, mada su i jedan i drugi znali da on ima karakter primirja, ali je i jedna i druga strana željela da mir na granici ne bi trebalo narušavati ni po koju cijenu. O toku i karakteru prepiske s Ali-pašom, vladika je redovno obavještavao ruskog generalnog konzula u Dubrovniku. Protekla je gotovo čitava godina od zaključenja „traktata", a ni jedna ni druga strana, ni vladika ni Ali-paša, nijesu gubili nadu u mogućnost izgradnje boljih odnosa između Crne Gore i Hercegovine.

Dogovori bez dogovora

I pored neuspjeha na Porti, i Ali-paša i Njegoš su pokazivali želju da nastave razgovore o Grahovu. Krajem maja 1843. doputovao je iz Nikšića na Cetinje Mustaj-beg Mušović i donio Njegošu poruku hercegovačkog vezira za nov susret radi razgovora o Grahovu. Ali-paša je predlagao da se pregovori održe u Metkoviću, a Njegoš je uporno insistirao da do susreta ponovo dođe u Dubrovniku. U razgovoru s Mušovićem, Njegoš je saznao i za prijedlog da se susret pripremi u Nikšiću. Tom prilikom je s turske strane saopšteno da Ali-paša neće moći doputovati na sastanak, već da će poslati sina Miralaja.
Njegoš nikako nije želio da se susret održi na turskoj teritoriji. Mušović mu je stoga predložio da se sastanak, održi u nekom mjestu blizu crnogorsko-turske granice. Pregovori Njegoša s Mušovićem pokazivali su da se i jednoj i drugoj strani žurilo.

Krajem juna 1843. vladika je riješio da pozove na Cetinje povjerljivog Ali-pašinog čovjeka Mustaj-bega Harjovića. S njim je postignut dogovor da se susret održi u Ostrogu, budući da se Njegoš spremao da posjeti manastir krajem juna. Vladika je pristao da Ali-paša ne dolazi u Ostrog, jer je vezir patio od paralize nogu. Početkom avgusta Ali-paša je javio Njegošu da on dolazi u Gacko, a da njegovi izaslanici za pregovore mogu doći da u njegovo ime završe pregovore s crnogorskim vladarem. On je molio vladiku da 4. avgusta pošalje u Nikšić svog čovjeka s kojim treba izaslanici da doputuju u Ostrog.
Krajem jula Njegoš je krenuo u Ostrog, u pratnji senatora, drugih uglednih starješina i gotovo svih najbližih srodnika. Naslućivalo se da se nešto važno priprema, ali što - to tada niko nije znao. Zloslutna nagađanja opravdavala je i činjenica što su pod Ostrogom tada bili svi vladičini perjanici.

Crne slutnje

Za vrijeme priprema sastanka u Ostrogu, vladici su redovno pristizala pouzdana obavještenja o gomilanju turskih trupa i na granici prema Hercegovini i na onoj prema Skadru. Sve je to pojačavalo zlokobne slutnje i podozrenja i kod vladike i kod njegovih senatora. Oni su imali razgranatu mrežu svojih pouzdanika koji su ih obavještavali o svemu. Tako je pod Ostrogom stvarana jedna atmosfera izuzetne uznemirenosti. Niko nije vjerovao u uspjeh pregovora. Politički i drugi neki potezi Ali-pašini navodili su na zaključak da on želi da po svaku cijenu zadrži Grahovo s okolinom; sve ostalo mu je bilo sporedno. Ozbiljniji posmatrači su znali da Njegoš to neće posmatrati skrštenih ruku. Baš tada crnogorski gospodar, u saradnji s Grahovijanima, i dograđuje ranije započetu kulu Humac na Grahovu.
Bilo je jasno da je teško očekivati povoljan ishod pregovora kad strane ne vjeruju jedna drugoj. Po nekim izvorima austrijskog porijekla, dalo bi se pretpostaviti da je Ali-paša za vrijeme boravka u Gacku vršio neke potajne pripreme da ubije crnogorskog vladara. Ako su takav podatak tada dokučili vladičini saradnici u Ostrogu - to je bilo dovoljno da stvar o pregovorima potpuno propadne. Možda su austrijski dostavljači svojim vlastima prenijeli ono što se na brbljivim pazarima turskih kasaba u Hercegovini samo naslućivalo, prepričavalo i dotjerivalo, da bi se na neki način zadovoljila prirodna znatiželja ondašnjih žitelja.

Pokolj na Bašinoj Vodi

No, bilo kako bilo, krajem jula (29. VII) Njegoš je stigao u Ostrog u vrijeme kad su se u Nikšiću, već nalazili Hadži-Rizvan-beg, muselim stolački, Hasan-beg Resulbegović, muselim Trebinja, Baš-aga Redžepagić, nevesinjski muselim i još nekoliko turskih poglavica, čija se imena ne pominju u izvorima. Ubrzo zatim Njegoš je uputio u Nikšić svog perjanika Radovana Pipera. Turski su ga izaslanici primili s pažnjom i počastima. Baš prilikom razgovora s Njegoševim izaslanikom pristiglo je pismo skadarskog vezira Osman-paše koji je izvještavao Ali-pašu da ima namjeru da izvrši napad na Crnu Goru, odmah čim dobije obavještenja da su Ali-pašini izaslanici ubili Njegoša. Razgovor o tome vođen je na turskom jeziku. Turski izaslanici nijesu znali da Radovan Piper govori turski, da je razumio sve što se, navodno, pripremalo. Čim se vratio u Ostrog, Radovanu Piperu bila je prva briga da Njegošu saopšti to što je saznao u Nikšiću. Upravo tada, crnogorske straže su uhvatile jednog turskog glasonošu, koji je nosio prikriveno pismo o zavjeri protiv Njegoša. Pismo je samo potvrdilo obavještenja Radovana Pipera. (Milović)
Sumnja u turske namjere je stalno narastala kod crnogorskog vladara. Nju je udvostručavalo i to što su i pored datih obećanja turski izaslanici otezali sa dolaskom na pregovore. Poslije pet dana, Ali-pašin sin Hadži-Rizvan-beg i Hasan-beg Resulbegović, koji su se zadržali u Nikšiću, donose odluku da u Ostrog upute više od dvadeset pregovarača, a među njima i Mujagu Mušovića, zapovjednika Nikšića, Bašagu Redžepagića, muselima nevesinjskog, Mustaj-bega Rizvanbegovića, zapovjednika Duvna, Aga Bajrovića, Adži-Ali-agu Behmana, Avda Huseina, Asana Poljaka, Muha Ljuticu, Agu Ljucu i još jedanaest aga i begova, čija imena nijesu zabilježena.
Dvadesetak turskih izaslanika su iz Nikšića rano krenuli za Ostrog, stigli u Donji manastir, ali su naišli na iznenađenje. Njegoš nije želio da ih primi, već im je preporučio da se odmah vrate za Nikšić.
Turski izaslanici su se vratili s brojnom crnogorskom pratnjom. Na putu za Nikšić, kod mjesta Bašina Voda, zaustavljeni su i tu je jedan od crnogorskih pratilaca pozvao Bašagu Redžepagića i Mustaj-bega Rizvanbegovića da se izdvoje, a na ostale su osuli puščanu paljbu i isjekli ih. Osam turskih izaslanika „pobjeglo je" na „brzim" konjima za Nikšić. Među ubijenima su se nalazili: Mujaga Mušović, nikšićki kadija Brunac, Ago Hajrović, Hadži Smail-aga Behman, Avdo Husein i Asan Poljak. Ukupno je ubijeno 12 turskih izaslanika.
Poslije pokolja na Bašinoj Vodi nastala je žestoka propaganda protiv Petra II. U nju su bile uključene i austrijske vlasti. Sam Ali-paša joj je na svoj način dao ton izjavom da se Njegošev postupak ne „more znati ni u kakvu istoriju".
Mnogo događaja za Njegoševe vladavine uzbuđivalo je južnoslovensku i balkansku javnost i izazivalo uznemirenost evropskih diplomatija. Turska pogibija na Bašinoj Vodi je za to jedinstven primjer. Mada neki istoričari misle da je sve razjašnjeno o pogibiji na Bašinoj Vodi - ostalo je mnogo nepoznanica. Jedna do njih je i fakat kako je pošlo za rukom osmorici izaslanika da izbjegnu pogibiju. Objašnjenje da su ih spasili „brzi konji" dosta je naivno. Teško je bilo galopom bježati uz strmine povijske, a pri tom proći kroz Kunak, naseljen ljutim crnogorskim krajišnicima!
Neposredno poslije događaja na Bašinoj Vodi Njegoš je obavijestio Jeremiju Gagića (29. VII / 10. VIII 1843) o razlozima koji su podstakli Crnogorce na ovakav neviteški postupak. Vladičino pismo je, u stvari, još više produbilo misteriju pogibije Ali-pašinih izaslanika. Iz njega bi se dalo naslutiti da se vladar Crne Gore dogovorio sa svojim ljudima ko sve od Ali-pašinih izaslanika treba da plati glavom za nagovještaj zavjere protiv crnogorskog vladara.

Vladičino objašnjenje

Ubrzo poslije događaja na Bašinoj Vodi, osvetoljubivi vladika je dao još jedno zanimljivo objašnjenje o zbivanjima koja su uzbudila Crnu Goru i Hercegovinu. U drugom pismu Jeremiji Gagiću (12/24. VIII) otvoreno je izjavio da „smo mi u rat sa svijema Turcima okolo nas". Suština je, upravo, i bila u tome. To je

bio totalni rat, u njemu nije postojalo pravila, osim onih što ih je drevna, gotovo trostoljetna ratna drama na ovom dijelu Balkana prihvatila kao moralna načela o vojevanju, a ta načela je svako određivao po svojoj volji, i veziri otomanski i vladika crnogorski. Sam vladika je smatrao da su „Bošnjaci i Albanci" „vazda složni na naše zlo", a sam je gubio iz vida činjenicu da su se i Crnogorci služili načinima koje su Turci primjenjivali od iskona. Vladika je, doduše, pokušavao da to nekako objasni, otkrivajući suštinu stvari, govoreći: „Čudo mi je da ljudi kažu da su Crnogorci protivu prava narodnijeh sada postupili", a niko ne želi - nastavlja dalje vladika - ni da spomene „da je Ali-paša protivu prava narodnijeg postupio kada je moje poslanike pohvata, tri na kolac nabio, a tri po godine u sindžir drža i za druge mnoge nevjere koje je učinio mojijema krajinama". „U nas je običaj", nastavlja Njegoš, „koji se u ovi narod obratio: kojom mjerom ko nama zajmi, onom istom da mu zajam povratimo".
Autori koji su više od jednog stoljeća pokušavali da daju objašnjenja pokolja na Bašinoj Vodi prenebregovali su ovo vladičino objašnjenje. Ono daje odgovor na sve što se tada odigravalo u odnosima među vladikom i hercegovačkim vezirom. Pokazalo se da dogovori na Cetinju i Dubrovniku nijesu mogli mnogo da izmijene stanje stvari u jednoj krvavoj krajini, u kojoj su nož i puška predstavljali najsigurnije sredstvo za rješavanje susjedskih odnosa, još od vremena strašne tradicije djelovanja crnogorskih četa po putevima Hercegovine i Bosne u vrijeme austrijsko-otomanskih ratovanja.

Okršaji oko Grahova

Krajem septembra i početkom oktobra 1843. izgledalo je da će dva poglavara koji su, potpisujući Dubrovački sporazum, zaključili i pobratimstvo, započeti pravi rat na granicama zemalja kojima su upravljali. Sam Ali-paša krenuo je ka granicama Crne Gore s vojskom od gotovo 15.000 vojnika, među kojima je bilo i 1.000 konjanika. Njemu je u susret pošao Njegoš sa 4.500 Crnogoraca. Krajem septembra (16/28. IX 1843.) došlo je i do direktnog sudara pojedinih odreda iz sastava Ali-pašinih trupa i vladičinih jedinica. Ali-paša je tada procijenio da su mu izgledi mali u opštem sudaru s Njegoševom vojskom, pa je predložio vladici da se vojske raziđu i uspostavi mir, o čemu je trebalo da postignu dogovor specijalni izaslanici.
Bilans žrtava u okršajima oko Grahova ipak nije bio mali. Na bojištu je ostalo oko tridesetak Crnogoraca mrtvih i ranjenih, dok su Ali-pašine trupe prošle mnogo gore, imale su oko 150 ranjenih i poginulih vojnika. Za vrijeme bitke oko Grahova, Njegoš je bio prinuđen da iz sastava svojih oružanih snaga uputi 1.500 Crnogoraca na granicu prema Albaniji, budući da je bio obaviješten o pokretima trupa skadarskog vezira. Poslije okršaja krajem septembra 1843. na Grahovu i u okolini Grahova, i Njegoš i Ali-paša došli su do uvjerenja da se oružjem ne može postići željeni cilj. Obojica su prihvatili jedino rješenje da se opunomoćenici obije strane što hitnije sastanu i izrade pismeni dogovor kako dalje da se regulišu odnosi na granici. U početku su mislili da se sastanak izaslanika održi u Herceg Novom, ali se od toga odustalo, pa je susret održan u Kotoru. Opunomoćenici su bili Osman-aga Zvorničanin, u ime vezira hercegovačkog Ali-paše Rizvanbegovića, i Dimitrije Milaković, u ime vladike Petra II Petrovića Njegoša. Oni su sklopili u Kotoru (28. X / 9 XI 1843.) pismeni ugovor u četiri tačke. Ugovor je obavezivao i jednu i drugu stranu da se na crnogorsko-hercegovačkoj granici postave panduri s obije strane granice, tako da graničnu liniju ne može niko prelaziti bez odgovarajućeg pasoša. Svaki prelazak granične linije bez pasoša obavezivao je oružane pandure da krivca predaju drugoj strani, a u slučaju otpora, panduri su imali ovlašćenje da upotrijebe i oružje.
Značaj ugovora u Kotoru bio je nesporan za Crnu Goru. Otomanske vlasti u Hercegovini bile su prinuđene da priznaju da vladičinim vlastima u Crnoj Gori niko ne može osporiti suvereno pravo za održavanje reda u zemlji i mira na državnim granicama. Ugovor potpisan u Kotoru označio je kraj žestokih sukoba Njegoševe Crne Gore na granici na kojoj mira nikad nije bilo. A drama u crnogorsko-turskim odnosima prenijela se na južne granice, prema Skadarskom pašaluku.

Popis vojske

Petar II Petrović Njegoš je vjerovao da će se utanačeni mir prema Hercegovini sačuvati. Bio je ubijeđen u to da će njegov „pobratim" Ali-paša Rizvanbegović održati riječ.
A što se tiče mira na granici prema Skadarskom pašaluku - u njega nije vjerovao. Svojom nepogrješivom intuicijom osjetio je da je na čelo toga pašaluka došla opasna ličnost, opterećena pretenzijama što su Crnoj Gori mogle nanijeti ozbiljne teškoće i ugroziti joj suverenitet na čitavim teritorijama prema gradovima Skadarskog ejaleta. Vladika je to osjetio na vrijeme, pa zato pokušava da preduzme neke vojno-organizacione mjere, koje su vojni sistem njegove države mogle i morale da učine vojno efikasnijim i, prije svega, mobilnijim. Njegošu se činilo da se ne može napustiti načelo plemensko-bratstveničke organizacije vojnih jedinica, ali je smatrao da u njihovu strukturu treba unijeti sistem organizacije koji će ih učiniti efikasnijim i pokretljivijim.
Iz jednog vladičinog pisma Jovu Plamencu iz 1840 (11/23. VI) saznajemo da je Njegoš želio da „popiše vojsku u cijeloj Crnoj Gori i Brdima"? da ustanovi osnovnu taktičku jedinicu od 100 ratnika, da u sastav takvih jedinica uđu samo fizički podobne ličnosti, spremne da izvršavaju sve zadatke protiv neprijatelja i to svuda „gdje bude trebalo". Za popis vojske vladika je angažovao igumana Mojsija Zečevića,pa mu je dao nalog da sa popisom započne u Crmničkoj nahiji. Popis je trebalo da se vrši tajno vjerovatno zato da otomanske vlasti ne bi saznale nešto o tome i protumačile ga kao dio neposrednih ratnih priprema.
Nijesu sačuvani spiskovi Njegoševe vojske, ali se zna da je Mojsiju Zečeviću naloženo da u Crmničkoj nahiji treba popisati ne više od 600 ratnika.
Za vojne potrebe Njegoš je trošio dosta novca, kako od redovne finansijske subvencije dobijane od ruske državne blagajne tako i od godišnjeg danka u zemlji. On je još od vremena kad je ustanovljen iznosio više od 14.000 (14.227) forinti i 40 krajcera, a nepuna polovina je bila dovoljna da pokrije plate za činovnike državne administracije. Još od 1837. vrlo je uredno djelovala finansijska služba Njegoševe države, na čijem se čelu nalazio državni kaznačej.
Redovnu godišnju subvenciju iz Petrograda uvećavali su unutrašnji prihodi od državnih dažbina i poreza, procenat na državni kapital, deponovan u ruskim bankama u Petrogradu, kao i novac dobijen iz ruske državne kase za kupovinu žita.

Smrt naseljenika

Petar II nije imao punih trideset godina kad je (1838) odredio sebi nasljednika. To je bio sin Pera Tomova Petrovića - Pavle Petrović. On je mislio da Pavla Petrovića pošalje u Petrograd na školovanje još dok je u Crnoj Gori boravio Jegor Petrovič Kovaljevski. Pavlovi roditelji to tada nijesu dopustili jer su računali da je dječak bio suviše mlad za tako dalek put a imali su u vidu i teškoće skopčane sa školovanjem. Zbog toga je Jegor Petrovič odveo Đura Davidovića, sina popa Toma Davidovića. Njegošu je posebno bilo stalo da Pavla Petrovića što prije pošalje za Petrograd, zajedno sa svojim sestrićem Petrom Perovićem. Diplomatskim putem je izdejstvovao saglasnost Nikolaja I da se njegov sinovac primi u paževski korpus, a sestrić u bilo koju carsku vojnu akademiju. Krajem 1841. obojica mladića su u pratnji Nika Zeca otputovali za Petrograd. Sljedeće godine (20. V / 1. VI 1842.) Pavle Perov Petrović je umro u ruskoj prijestonici. Sinovčeva smrt je vladiku teško pogodila. Svoj bol je izrazio u pismu Jeremiji Gagiću od 21. VIII / 2. IX 1842. Još snažnije je to iskazao u pjesmi-tugovanki „Plač ili žalosni pomen na smrt mojega desetoljetnog sinovca Pavla Petrovića Njegoša paža jego veličestva imperatora Nikolaja I", štampana u „Peštansko-budimskoj skoroteči" (1844).

Pad Vranjine i Lesendra

Kad je na čelo Skadarskog ejaleta došao Osman-paša Skopljak (1843), poznavaoci prilika u drugim ejaletskim središtima Otomanske imperije na Balkanu pitali su se kako će se dalje razvijati odnosi sa Cetinjem i Crnom Gorom?! Malo je ko vjerovao da će novi vezir raditi na uspostavljanju mira s Crnogorcima. Osman-paša je bio Bošnjak porijeklom, ličnost natprosječne inteligencije, dobro je govorio i razumio jezik Srba, Hrvata, Bošnjaka i Crnogoraca, a s lakoćom je vaspostavljao veze s Crnogorcima. Bio je ubijeđen da su oni podmitljivi, da vole darove, laskanja, da su posebno slabi kad im se ponude na poklon primjerci kvalitetnog vatrenog i hladnog oružja i da su uopšte pohlepni na novac. Vezir je u tom pogledu razradio čitavu strategiju borbe protiv Njegoša i njegovog Praviteljstvujušćeg senata. Vjerovao je da crnogorski vladar ne može da se nosi s teškoćama što su ga pritiskale zbog siromaštva zemlje, čestih sušnih godina, kad je glad harala svim nahijama Crne Gore i Brda. Uvjeren u to, vezir je u Skadru pripremio čitave magazine s žitom i iz njih dijelio ne male količine svakome iz Crne Gore i Brda, ko je u tu svrhu dolazio u sjedište ejaleta. Glas o tome širio se po Crnoj Gori i Brdima, počeli su masovni odlasci u Skadar; to je prosto teško bilo zaustaviti. Nesreća je bila u tome što u Skadar nije dolazio samo izgladnjeli puk, nego i narodne starješine, pa čak i neki istaknuti zemaljski prvaci. Čim je uočio da to postaje nedaća s kojom Njegoš teško izlazi na kraj, Osman-paša iznalazi i nova sredstva, uvjeren da će na kraju podstaći krizu Njegoševe vlasti i ugroziti njen opstanak. U tu svrhu izdaje naredbu da se čuvenim skadarskim zanatskim radionicama počne pripremati raskošna crnogorska narodna odjeća za poklone onima koji će sredinom četrdesetih godina dolaziti u Skadar kao na ćabu. A vezir je, inače, imao čitav arsenal lakog oružja i dijelio ga svim Crnogorcima i Brđanima, za koje je bio uvjeren da ga neće upotrijebiti u borbi protiv Turaka.

Nevolje zbog siromaštva

Njegoš je na vrijeme osjetio opasnost od ovakvih radnji Osman-paše. Znao je da se time otvara opasna kriza, čak vrlo opasna za Crnu Goru, ukoliko se ne iznađu prava sredstva za odbranu. A za spas od tako iznenadnog i zlokobnog pritiska trebalo je i dosta sredstava i državničke energije. Vladika prvim elementom nije raspolagao u dovoljnoj mjeri, ali je zato do maksimalnog stepena bio nadaren drugim.
Crnogorskom vladaru je teško padalo saznanje da je Crna Gora, u poređenju s ostalim zemljama Balkanskog poluostrva, jedno od najsiromašnijih područja. A to su njeni protivnici početkom četrdesetih godina XIX stoljeća željeli do kraja da iskoriste. Njen privredni život bio je dobrim dijelom ugrožen i nedostatkom unutrašnjih saobraćajnica. S gledišta unutrašnjeg ekonomskog života Crna Gora je bila zemlja bespuća, povezana sa spoljnim svijetom putnom mrežom jedino podobnom da zadovolji pješački saobraćaj i dosta ograničen transport tovarnom stokom. Glavni putni pravac s Austrijom išao je preko Njeguša i Krsca i drugi od Grahova prema Risnu, ili nekadašnjoj Risanskoj skeli. Dvije dosta slabe saobraćajnice vodile su: jedna preko Paštrovske gore, a druga preko Brajića za Budvu, dok je slična išla preko Sutormana za Bar. Najznačajnija saobraćajna linija bila je, svakako, ona što je povezivala Podgoricu, preko Spuža, kroz Ostroški klanac, s Nikšićem i, dalje, kroz klanac Duga sa Gackom i Hercegovinom.
Za privredni i trgovački razvoj najvitalnijeg dijela Njegoševe države veoma značajan je bio vodeni put što je od Rijeke Crnojevića vodio preko Skadarskog jezera do Skadra, a zatim preko Bojane za Ulcinj. Tom vodenom saobraćajnicom odvijao se saobraćaj poznatim skadarskim lađama i lađicama, sličnim korčulanskim čunovima, što ih je poneko nazivao i šajkama. Sa njima se s uspjehom obavljao saobraćaj među priobalnim naseljima oko jezera i vršio ribolov, što je Crnoj Gori od davnina donosio znatne prihode.

Osman-pašin plan

Bezbjednost jezerskog saobraćaja osiguravala su u znatnoj mjeri i dva manja crnogorska oružana odreda, stacionirana na ostrvima Vranjina i Lesendro. Njegoš je izdao naredbu da se na Lesendru sagradi jedno utvrđenje, u kojemu je bilo smješteno, kakokad, do tridesetak naoružanih Crnogoraca, dok je na Vranjini bio stacioniran jači odred, čiji je broj, takođe, zavisio od prilika, ali obično od nekoliko stotina ratnika.
Čim je došao na čelo Skadarskog pašaluka, Osman-paša je ocijenio da Vranjina i Lesendro predstavljaju dominantnu poziciju na jezeru, vrlo podesnu da potpuno osigura kontrolu plovidbe po središtu vodenog prostora, a naročito po onom njegovom dijelu što se na neki način uvukao u priobalni reljef Crmničke i Riječke nahije. Skadarski vezir je cijenio da bi osvajanje Lesendra i Vranjine nanijelo Njegošu udar, što bi snažno podstaklo krizu Crne Gore. Možda su ga na takve zamisli podsticali i događaji na crnogorsko-otomanskoj granici prema Hercegovini.
Plan za osvajanje Vranjine i Lesendra počeo je Osman-paša da razrađuje već 1843, ubrzo po dolasku na čelo Skadarskog ejaleta. Vezir se, ipak, varao u procjenama crnogorskog siromaštva, precjenjivao je njegov značaj u borbi protiv vladike, njegove države i njegove politike. Ako je i bilo Crnogoraca koji su vrlo često

dolazili kod njega u Skadar da dobijaju darove, primaju žito, nešto rjeđe i novac, vezir nije s dovoljno svestranosti razmišljao o broju vladičinih sugrađana koji nijesu za pilone željeli ni da čuju; trpjeli su glad, išli u ritama, ali za skadarske darodavce nijesu marili. A taj dio crnogorske populacije predstavljao je i stub vladičine države.
U vrijeme dok je vladika sa svojim oručanim formacijama bio na položajima prema vojsci hercegovačkog vezira u okolini Grahova, skadarski vezir izdaje naredbu da se 1/13. IX 1843. izvrši napad na Pipere. U napadu je učestvovao snažan odred otomanske vojske, po Njegoševom kazivanju - oko 8.000 ratnika. Piperima je odmah priskočio u pomoć kapetan martinićki, samo s odredom od pedesetak vojnika, ali dovoljan da poremeti ravnotežu na frontu i da braniocima omogući da krenu u protivnapad i natjeraju Turke u bjegstvo. Po podacima koje je sam Njegoš saopštio, Turci su imali oko 80 izbačenih iz stroja, dok je s crnogorske strane bilo samo 12 mrtvih i ranjenih.

Napad na crnogorska ostrva

Petnaestak dana po udaru na Pipere, trupe Osman-paše izvršile su napad na crnogorska ostrva u Skadarskom jezeru (16/28. IX 1843). Po Njegoševim kazivanjima, vezirove snage su brojale oko 12.000 vojnika. To je bio pravi desant na Vranjinu i Lesendro, izvršen sa 15 većih lađa, naoružanih topovima velikog kalibra, praćen sa još šezdesetak nenaoružanih artiljerijskim oruđima (transportnih) plovnih objekata. Vezirova flotila, kako je to Njegoš objašnjavao, imala je zadatak da spriječi Crnogorcima s obale da priskoče u pomoć opsjednutim u tvrđavi na Lesendru, kao i onima na Vranjini. U fortici na Lesendru nalazilo se 25 crnogorskih ratnika, dok ih je na Vranjini bilo 200.
Crnogorska posada na Lesendru izginula je do jednoga. Branioci Vranjine pružali su otpor punih 12 časova, ali su u toku noći, na svojim lakim lađama, uspjeli da se na neki način provuku kroz tursku flotilu i da se iskrcaju na jezerskoj obali. Tu su ih dočekali crnogorski odredi s velikim pogrdama, ili, kako Njegoš kaže na njih svi Crnogorci „pljuju" „i postali su predmet potsmijevanja u svoj Crnoj Gori", „zato što na Vranjini ne izgiboše svi". Iznoseći ovaj zanimljivi detalj iz bitke za ostrvo na jezeru, vladika piše: „ali šta će učiniti dvojica protivu stotine, ili 200 ljudi protivu 10.000, 12.000?"
Osaman-pašine trupe su imale namjeru da produže napad i da se iskrcaju u Dodoše. Skadarski ratovodac nije računao da ga tamo očekuje oko 1.000 crnogorskih ratnika. Čim je to zapazio, Osmanpaša je izdao naredbu svojim trupama da se vrate na Vranjinu i Lesendro. Odmah zatim započeo je na Lesendru da gradi moderno utvrđenje, u koje je smješteno 500 vojnika, opremljenih i odgovarajućim brojem artiljerijskih oruđa.
Njegoš je odmah ocijenio da je gubitak Vranjine i Lesendra težak udarac za crnogorsku državu. Za njega je to bio gubitak od koga se zemlja teško mogla oporaviti. Vladika je procijenio da ne treba časiti ni časa, već odmah stvoriti plan za povraćaj ostrva. Činilo mu se da on to može sam, pa je, kao prvo, počeo da razmišlja o tome kako da nabavi odgovarajuća artiljerijska oruđa i odgovarajuće plovne objekte za napad na ostrva. Otada pa do umrle ure nije smetao s uma razmišljanja o Lesendru i Vranjini. U narodu je tada nastala pošalica „izgore" kao vladika za Lesendrom. Bilo je u toj pošalici dosta neopravdanog cinizma na račun zemaljskog gospodara, ali i nekog neprikrivenog poštovanja prema ličnosti nadarenoj sposobnošću da gleda daleko u budućnost.

Pripreme za odlazak u Beč

Gubitak Vranjine i Lesendra natjerao je vladiku da ubrza pregovore s hercegovačkim vezirom za sklapanje mirovnog ugovora u Kotoru 28. X / 9. XI 1843. Želio je da se na neki način osigura prema Hercegovini, za slučaj da nabavi sredstva (lađe i topove) za povraćaj izgubljenih ostrva. Krajem 1843. znalo se u Crnoj Gori da se vladika priprema za odlazak u Beč. Cilj mu je bio jasan: želio je da zainteresuje rusku diplomatiju, a po mogućnosti i austrijski vladu, za intervenciju na Porti, kako bi se otomanski kabinet privolio da mirnim putem povrati zauzeta ostrva. Isto tako, vladika je želio da, za slučaj da okolnosti ne obrnu povoljnim smjerom, sam nabavi odgovarajuća artiljerijska oruđa i da sa dalmatinskim brodograditeljima sačini dogovor o izgradnji plovila na jezeru, podobnih za desant na Vranjinu i Lesendro.
Početkom januara 1844. vladika je obavijestio ruskog konzula u Dubrovniku, Jeremiju Gagića, o namjeri da putuje u prijestonicu Monarhije i da će ga za vrijeme odsustvovanja zamjenjivati brat, Pero Tomov Petrović, prezident Praviteljstvujuščeg senata. O toj namjeri obavijestio je i Alipašu Stočevića, vezira hercegovačkog, saopštavajući mu da će se u Beču zadržati nekoliko mjeseci, nadajući se da će se za to vrijeme održavati mir, u skladu s postignutim dogovorima.
Njegoš je iz Crne Gore krenuo za Beč 9. I 1844. i zadržao se u Kotoru do 13. I 1844. Vladičin petodnevni boravak u Kotoru, u kući Matije Netovića, poznatog kotorskog trgovca, pobudio je pažnju austrijskog okružnog poglavara Ivačića, opterećenog znatiželjom o svrsi vladičina iznenadnog odlaska u prijestonicu Monarhije. U razgovoru, za koji se ne može reći da nije bio sasvim otvoren, Ivačić je saznao sve što je u tom trenutku bilo do značaja za vlasti u Zadru i Beču. Vladika od Ivačića nije prikrio ama baš ništa, tačno mu je naznačio sve motive što su ga pokrenuli na ovakav put. Za vrijeme boravka u Kotoru dolazili su kod vladike mnogi njegovi stari poznanici i prijatelji, nekima je uzvraćao i posjete. Za sve to vrijeme vladičin sekretar Filip Vuković imao je obavezu da napravi precizan spisak svih ustanova i znamenitosti u austrijskoj prijestonici, koje je trebalo posjetiti za vrijeme tromjesečnog boravka, koliko je vladika bio isplanirao da mu je potrebno da obavi lične i državne poslove u prijestonici Monarhije.

Jedno dugo putovanje

Koliko je austrijski kotorski poglavar mogao da prosudi, vladika je imao osnovnu želju da od Cetinja napravi grad i da u zemlji počne sa izgradnjom puteva. U vrijeme boravka u Kotoru došla je do vladike pouzdana vijest da je turska posada na Skadarskom jezeru doživjela nezgodu, u kojoj su nastradala dva poveća vojna plovila, od kojih je jedan pao u ruke crnogorskim stražarima, i tom prilikom Crnogorcima je pošlo za rukom da zaplijene dva artiljerijska oruđa. Vladika je odmah izdao naredbu da se zaplijenjeni brod izvuče na kopno, a da se crnogorski stražari novčano nagrade.

U pratnji Filipa Vukovića, Vida Boškovića i Nika Zeca, vladika se 13. januara, brodom „Baron Štirmer" ukrcao i uputio za Dubrovnik, a u Gruž je prispio sljedećeg dana i odmah krenuo na dogovor s Gagićem. Blagodareći pomoći ruskog konsularnog predstavnika, Njegoš se u Gružu susrio sa arhitektom Antonom Soljetićem i brodograditeljima iz luke Gruž. Na tom dogovoru crnogorski vladar je saopštio da ima namjeru da sagradi 4-5 topovnjača, od kojih bi svaka mogla da primi do 60 ljudi, s dva topa, jedan na krmi a drugi na pramcu. Obraćajući se molbom Šoljetiću, vladika je izjavio da će njemu i njegovim brodograditeljima isplatiti putne troškove do Crne Gore, stan i hranu u Crnoj Gori, kao i dnevnice: za Šoljetića u iznosu od 3 forinte i 20 helera, a za njegove radnike brodogradioce po jednu forintu i 20 helera na dan. Od Šoljetića je vladika saznao da bi svaka topovnjača koštala po 2.000 forinti. Njegoš je računao da će odgovarajuću drvenu građu za pojedine djelove topovnjača naći u Trstu i na Rijeci.
Po Njegoševom odlasku iz Gruža, Šoljetić se odmah dao na posao i zamolio Gagića da javi vladici da se već dogovorio sa deset radnika brodogradilaca da zajedno s njim u aprilu 1844. krenu u Crnu Goru i da tamo odmah otpočnu rad na izgradnji topovnjača. Iskusni brodograditelj Šoljetić već je bio preduzeo odgovarajuće radnje za nabavku specijalnog materijala od drveta u brodogradilištima Trsta i Rijeke, tj. one drvene građe koja se nije nikako mogla naći u Crnoj Gori.

Narudžbine za brodove

Vladika je iskoristio zadržavanje broda „Baron Štirmer" u Korčuli (15. I 1844), pa je u tamošnjem brodogradilištu razgovarao o gradnji topovnjača. Kako se vidi iz austrijskih izvora, pošlo mu je za rukom da i tamo pronađe šest iskusnih majstora, spremnih za odlazak u Crnu Goru. Već 16. januara crnogorski gospodar je prispio u Split, gdje je iskoristio priliku da detaljno razgleda Dioklecijanovu palatu i Eskulapov hram, a sljedećeg dana prispio je u Zadar, gdje je, takođe, razgledao sve znamenitosti, koje nijesu malobrojne, bivše sjedište mletačkog generalnog providura i rezidencijalni grad tadašnjeg Guberijalnog predsjedništva Monarhije. U glavni grad Guberijalnog predsjedništva Njegoš je došao u raskošnoj crnogorskoj narodnoj nošnji s crnogorskom kapom na glavi.
Iz Zadra je vladika crnogorski otputovao za Trst, gdje je prispio 20. januara. I u ovom se gradu zadržao tri dana, o čemu je ispjevao i pjesmu - „Tri dana u Trijstu", koju je, zatim, štampao u Beču, u štampariji Mehitarista. U Trstu je bio gost tršćanskog guvernera grofa Franca Zerafa Stadiona. S njim je bio stalno u društvu kao i s đeneralom Vimpfenom i sa drugim zvaničnim ugledničima grada Trsta. Sa njima je vladika prisustvovao izvođenju Sriboove opere „Robert le Diable" (20. I 1844). Poslije trodnevnog boravka u Trstu, Njegoš je 23. I 1844. otputovao za Beč.
Pod sam kraj januara (1844), vladika je doputovao u austrijsku prijestonicu. Tada je dužnost ruskog predstavnika kod bečke vlade zauzimao grof P. I. Medem. On je na mjesto ruskog ambasadora kod bečke vlade zamijenio Tatiščeva, starog Njegoševog poznanika i osvjedočenog prijatelja Crne Gore.
Čim je vladika prispio u austrijsku prijestonicu zatražio je prijem kod Medema. Ovaj ga je primio s naklonošću i s pažnjom saslušao obavještenje o nedaćama u koje je zapala Crna Gora okupacijom njenih ostrva u Skadarskom jezeru. Ruski predstavnik je o razgovoru s crnogorskim vladikom odmah obavijestio Karla Vasiljeviča Neseljrodea, ministra inostranih poslova carske ruske vlade i zatražio od njega hitnu intervenciju na Porti u korist Crne Gore.

Uputstva za Carigrad

Čim je ruskom ministru inostranih poslova prispjela Medemova depeša iz Beča, poslao je hitna uputstva ruskom predstavniku u Carigradu Titovu da se zauzme kod otomanske vlade, kako bi se što prije uputile odgovarajuće naredbe skadarskom veziru da njegove trupe napuste okupirana crnogorska ostrva. Ruska vlada je obavijestila otomansku Portu da je vladici crnogorskom dala uputstva da se uzdržava od upotrebe sile i da čeka da se spor okonča mirnim putem. Neseljrode je takođe tražio od Titova da o zahtjevu petrogradske vlade bude obaviješten i sam sultan, da se i njemu saopšti da su dva spomenuta ostrva od vitalnog značaja za privredni život Crne Gore. Titovu je bilo naloženo da snažno istakne zahtjev petrogradskog kabineta i da kaže - „Saopštite Porti veliku važnost, što njegovo veličanstvo polaže na uspjeh vaše misije".
Tako je Njegoševa diplomatska i politička misija u Beču početkom 1844. snažno angažovala rusku diplomatiju da se zauzme na Porti, kako bi se izašlo u susret opravdanim zahtjevima Crne Gore. Dok je još boravio u austrijskoj prijestonici i održavao česte veze s ruskim predstavnicima u Beču, crnogorski gospodar je razmišljao kako da angažuje bečku vladu da se i ona pridruži u Carigradu diplomatskim i političkim zahtjevima petrogradskog kabineta. Već 19. I 1844, tj. neposredno po dolasku u Beč, vladika je uputio Dvorskoj kancelariji jednu promemoriju, u četiri tačke, tražeći da se:
1. Crnoj Gori nadoknadi 7.000 forinti na ime troškova učinjenih za vladavine vladike Petra I na održavanju reda u Boki Kotorskoj „poslije francuske okupacije",
2. da se izda naredba vlastima u Boki Kotorskoj da prodaju soli Crnoj Gori vrše po proizvodnoj cijeni,
3. da pogranične sporove između Crne Gore i Austrije rješavaju mješoviti „kmetski sudovi",
4. da se Crnogorci oslobode carina na robu koju kupuju na kotorskim pazarima. U dodatku ovoj promemoriji traženo je od Dvorske kancelarije da se diplomatskim putem zauzme na Porti kako bi se podržala akcija ruske vlade za povraćaj Vranjine i Lesendra Crnoj Gori. Vladika je naišao na razumijevanje kod bečke vlade, te je njegov zahtjev da otomanska Porta ispuni preporuke dviju vodećih vlada evropskih sila dobio sasvim realne izglede.
Sredinom marta 1844. Njegoš je počeo da se priprema za povratak u Crnu Goru, zahvalivši blagovremeno predstavnicima i jedne i druge vlade na razumijevanju njegovih opravdanih zahtjeva. Vladika je iz Beča otputovao 16. III 1844.

U Trstu i Veneciji

Na povratku iz Beča, vladika je 18. III 1844. prispio u Trst, gdje se ponovo zadržao, ovoga puta nedjelju dana, da bi 26. III 1844. otputovao ne za Cetinje već za Veneciju. U nekadašnjoj prijestonici stare Sinjorije

ostao je do 30. III 1844, boraveći u hotelu „Lione Bianco" na Kanalu Grande. U Veneciji je obišao sve znamenitosti koje je posjetilac mogao obići za vrijeme nekoliko dana boravka. Vladika je stare Mletke obilazio i pješice i u gondolama, a nije propustio nijednu njenu znamenitost. Često je bio u društvu ruskog generalnog konsula u Veneciji Frajganga i njegovog sina. Peo se na zvonik crkve Svetog Marka, dugo osmatrao most Ponte di Rialto, pažljivo razgledao Duždevu palatu, crkvu Svetoga Marka, biblioteke u Mlecima, spuštao se u duboke podzemne zatvore ispod mletačkih palača, iz mletačkih enciklopedija pažljivo vadio podatke o nekim duždevima i druge podatke koji su ga interesovali i unosio ih u bilježnicu. Vjerovatno ona scena o Drašku Popoviću u Mlecima u Gorskom Vijencu, koja predstavlja veličanstvenu epizodu spjeva, ne bi nastala da nije bilo Njegoševog boravka u Trstu i Veneciji 1844 ?!
Boravci 1844. u Trstu i Veneciji ostavili su na Njegoša takav utisak da će se on, neposredno pod kraj života, ponovo vratiti u ove gradove, da svoj duh nadahne tekovinama i ljepotama visokourbanizovanog svijeta, njegovim kulturnim tekovinama i civilizacijskim dostignućima.

Povratak u Crnu Goru

Početkom aprila 1844. napustio je Veneciju i Trst i krenuo za Crnu Goru. Početkom aprila (4. IV 1844) već je bio na Cetinju, odakle se javio ruskom generalnom konsulu Jeremiji Gagiću, kao i dvojici vezira susjednih otomanskih ejaleta. Kurtoazna pisma vezirima-susjedima govorila su mnogo; ona su označila nov kurs vladičine politike u odnosu na Tursku, upućivala na zaključak da će teritorijalni sporovi uopšte, pa i onaj oko ostrva u Skadarskom jezeru, pokušati da se okončaju diplomatskim putem i da se uskoro očekuje rješenje. Oni koji su s posebnom pažnjom pratili razvoj vladičine spoljne politike mogli su da uoče neke nove tonove u crnogorskoj zvaničnoj spoljnopolitičkoj terminologiji. Nažalost, to neće potrajati dugo. Skadarski vezir je bio izradio političko-strateški koncept, koji se po prirodi svojoj teško mijenjao, jer je, prije svega, za osnovno polazište imao agresiju kao pravilo.
Neki vladičini prijatelji su držali da se on povratio iz prijestonice Monarhije oslobođen iluzije da Crna Gora može oružanom rukom povratiti izgubljena ostrva u jezeru. Znalo se da je ona to mogla da organizuje i pored ograničenih materijalnih sredstava; postojale su mogućnosti da se izgrade naoružana plovila za desant na Vranjinu i Lesendro, da se tome nijesu suprotstavile diplomatije dvije velike evropske sile, koje su u konačnom rezultatu i odlučivale o svim važnijim pitanjima politike na Istoku. A sticajem okolnosti status Vranjine i Lesendra upao je u sam epicentar te politike. Ruska vlada i imperator Nikola I bili su zainteresovani da se ne dopusti bilo kakvo dalje zaoštravanje crnogorsko-turskih odnosa. Vladika je to formalno prihvatio, deklarativno izjavljivao solidarnost s preporukama carske vlade, intimno i dalje nastavio da kod sebe razvija iluziju da je njegova zemlja u stanju da organizuje vojni udar na ostrva.
Njegoš nije bio ličnost čvrstog tjelesnog sastava, već dosta osjetljivog zdravlja. Još sredinom prve decenije njegove vladavine, prilikom povratka iz Petrograda sa zavladičenja, prvi put se počela isticati činjenica da se vladika žalio na zdravlje. Zli jezici na Cetinju su tada govorili da je neko u Boki Kotorskoj pokušao da ga otruje. Taj podatak nikad nije potvrđen sigurnim izvorom i, vjerovatno, ga je izmislila bujna narodna mašta. Drugi put se spominje vladičino pobolijevanje u drugoj deceniji njegove vladavine, sredinom 1844, kad je vladika zatražio od Stefana Dojmija, austrijskog poglavara iz Kotora, da mu pošalje ljekare na Cetinje. Grudna bolest koja se tada, kako izgleda, bila začela kod vladike udarila je pečat njegovom životu.

Crkvica na Lovćenu

Krajem avgusta 1844. Njegoš je pošao na Prčanj radi liječenja od bolesti što ga je počela mučiti i radi toga da nauči plivanje. Ako su mu to tadašnji ljekari preporučili kao efikasan vid terapije, može se zamisliti na kakvom je niskom nivou tada bila nauka o grudnim bolestima. U Prčanju se vladika smjestio u kući Filipa Lukovića i tamo je ostao samo deset dana, a već 7. IX bio je na Cetinju.
Možda je baš stanje vladičina zdravlja uticalo da početkom 1845. započne gradnju grobne crkvice na vrhu Lovćena, namijenjenu isključivo za vječno počivalište. Austrijske vlasti su o Njegoševoj namjeri na vrijeme bile obaviještene, ali pogrešno: da će crkvica biti sazidana na Štirovniku, te su početkom februara 1845. bile iznenađene, kad su je ugledale na Jezerskom vrhu. Nijesu dugo mogle da odgonetnu smisao ove građevine. A kad su dublje o tome razmislile, lako su zapazile da je Njegoševom crkvicom Lovćen postao glavna geografska i duhovna tačka Crne Gore, Olimp Crne Gore, koji je simbolizovao sve - i crnogorsku državu, i narod crnogorski, i sve njegovo, i prošlost i budućnost.

Luča u teškim vremenima

U junu 1845. Njegoš je ponovo otputovao u Boku Kotorsku da bi mu tamo primorski vazduh olakšao tegobe bolesti, koje ga nijesu ostavljale. Austrijske vlasti su mislile da on, kao i prethodne 1844. godine, namjerava da ide u Prčanj, pa su se iznenadile kad je ovog puta promijenio mjesto boravka i uputio se u Perast. Sa vladikom je doputovao i njegov sekretar Dimitrije Milaković i još nekoliko službenika. Svi su se smjestili kod Dimitrija Đuranovića, jednog od najbogatijih pravoslavnih žitelja ovog grada. Računalo se da će vladika s pratiocima u Perastu ostati dvadeset, ali se i ovoga puta zadržao na kupanju samo deset dana (od 23. VII - 2. VIII 1845). Odlazeći iz Perasta, obavijestio je barona Ferdinanda Šalera da je desetodnevni boravak iskoristio za "banje morske radi poboljšanja mog zdravlja".
Sam početak drugog desetljeća Njegoševe vladavine bio je sudbonosan u mnogo čemu, pa i za njegovo poetsko stvaralaštvo. Isto tako je predstavljao ulazak u višu etapu njegove državotvoračke zamisli. Čim je sredinom tog desetljeća bio u prilici da svede svoje životne račune, da dublje razmisli o neposrednim književnim i nacionalnim ciljevima, osjetio je da mora ubrzati djelatnost na finalizaciji zamišljenih poetskih projekata. Više se nije smjelo čekati. Ulazeći u sredinu tog zaista dramatičnog desetljeća svoje vladavine, Njegoš je već bio pjesnički uobličio i u mislima razradio neke svoje krupnije pjesničke zamisli. To snažno pokazuju njegove nekolike po obimu nevelike ali po bogatom poetskom sadržaju značajne pjesničke tvorevine.
One potvrđuju da je Njegoš tada već bio pjesnik koji je s lakoćom, a moćnim jezikom velikog pjesnika, govorio o najsloženijim pitanjima čovjeka i kosmosa, egzistenciji i praegzistenciji. On je i do pojave svoje

velike pjesničke trilogije već bio uzdigao crnogorsku literaturu do neslućenih visina i uveo je u život južnoslovenskog književnog i pjesničkog stvaralaštva, kao originalnu, svojevrsnu i neponovljivu poeziju. Uostalom, da se na crnogorskoj književno-kulturnoj sceni pojavio pjesnik velikog poetskog zamaha konstatovao je i Vuk Stefanović Kardzić u pismu Lukijanu Mušickom iz avgusta 1833, ističući da mladi crnogorski vladika pravi i "stihove lepe". A svako ko je imao priliku da se upozna s Njegoševom pjesmom Crnogorac k svemogućem Bogu (1833) mogao je da osjeti da je u Crnoj Gori izrasta pjesnik neobičnog talenta.

Pojava velikog pjesnika

U drugoj deceniji svog državničkog djelovanja i poetskog stvaralaštva vladika je počeo da objavljuje poetske tvorevine koje se ponekad u književnoj istoriji nazivaju manjim pjesmama a, u stvari, predstavljaju cjelovita književna ostvarenja. U tom pogledu posebno mjesto pripada pjesmi Misao. Njom je, u suštini, vladika napravio skicu za svoje veliko djelo Luča Mikrokozma. A onog trenutka kad je sačinio pjesmu Noć skuplja vijeka, ili Paris i Helena, stvorio je nesumnjivo jednu od najljepših i najsnažnijih lirskih tvorevina u istoriji literatura jugoslovenskih naroda XIX stoljeća. Pjesma je nastala baš u vrijeme kad je vladika boravio u Perastu 1845. i kad je, kako se pretpostavlja, došao u priliku da zapazi jednu lijepu ženu koja je stanovala u njegovom susjedstvu, čiji su ga pogledi, ljubavni žar i ljepota nadahnuli da napiše jednu od najljepših ljubavnih pjesama. Vladika je stalno nosio sa sobom, ali je nije pokazivao. Nađena je i objavljena mnogo godina poslije njegove smrti.
Jedno od djela Njegoševe velike trilogije, Luča mikrokozma, pojavilo se u Beogradu 1845, u knjigopečatnji Srpske knjaževine, posvećeno piščevom nastavniku - Simu Milutinoviću. Neki ugledni stariji pisci nijesu bili oduševljeni ovim djelom, smatrajući da je ono nastalo pod tuđim uticajem i na tuđem uzoru, te se, stoga, ne može uporediti čak ni sa Šćepanom Malim, a kamoli s Gorskim vijencem. Pri tome su, u prvom redu, mislili na Miltona i njegov "Izgubljeni raj". Istina je da se Njegoš susretao s djelima mnogih autora, počev od antičkih pisaca i filozofa, platoničara i neoplatoničara, da je u Luči govorio, kao i mnogi autori, o dualizmu, o odnosu bića i mišljenja, o smislu egzistencije, o praegzistenciji, o ograničenosti čovjekovog saznanja, o dubinama kosmičkog prostora, o izdijeljenosti kosmosa na "mirove", koji se nošeni nekim nesaznajnim silama kreću kosmičkim beskrajem, u kome Satanini legioni pokušavaju da sačuvaju svoje carstvo u "njedrima mračnosti", ali to ne dopuštaju neke više sile, kojima se upravlja s visine imaginarnog kosmičkog trona, što na neki način simbolizuje silu reda, svjetlosti i poretka među "mirovima" u beskonačnom svemirskom prostoru.
Vladika je, istovremeno ili gotovo istovremeno, sačinio i svoju znamenitu antologiju **Ogledalo srpsko (u rukopisu Ogledalo crnogorsko)**, u koje je unio deseteračke pjesme o "glavnim bojevima" Crnogoraca protiv Turaka kroz nekolika stoljeća, počev s pjesmom - Sinovi Ivanbegovi. U antologiju je unio i devet pjesama iz istorije Prvog srpskog ustanka, preuzetih iz Vukove zbirke, štampane u Lajpcigu 1823. Djelo je posvećeno Aleksandru Sergejeviču Puškinu. I posveta kao i uključivanje pjesama o Prvom srpskom ustanku inspirisane su vladičinom željom da političku misao Crnogoraca, koja se tada počela brže konstituisati, predstavi kao dio jedinstvenog oslobodilačkog pokreta, vođenog velikom snagom ideje nacionalnog preporoda slovenskih naroda, nešto slično onome kako ga je i Herder interpretirao.

Sred teških briga

Još u avgustu 1844. Njegoš je počeo da skreće pažnju evropskim diplomatskim i konsularnim predstavnicima na ponašanje skadarskog vezira, ističući da njegovi postupci prema Crnoj Gori predstavljaju samo dokaz da su obećanja ruske i austrijske diplomatije potpun promašaj, da sve manje vjeruje u bilo kakav uspjeh ruskih diplomatskih demarša na Porti. Vezirove trupe su i dalje bile strah i trepet na vodenom putu preko Skadarskog jezera. Turski garnizon od 500 vojnika, naoružan artiljerijskim oruđima velikog kalibra, stacioniran na ostrvu Lesendro nije dalo mira Crnogorcima koji su plovili po jezeru. Njegoš je nastavio i sljedeće godine da upozorava ruske diplomatske predstavnike o osvajačkim pretenzijama skadarskog vezira.
Početkom aprila 1845. crnogorski vladar je upozorio ruskog zvaničnog predstavnika kod vlade Monarhije da otomanski poglavar u Skadru čini sve kako bi destabilizovao crnogorsku vlast u krajevima neposredno uz otomansku granicu. Vladika je napomenuo Medemu da u tom pogledu nije došlo ni do kakve promjene u njegovom ponašanju prema Crnoj Gori i da su i dalje kod zvaničnih crnogorskih organa ostali dominantni utisci o vezirovoj politici, o kojoj je bilo riječi prilikom razgovora u Beču 1843.
Pritisnut teškim brigama, izazvanim ponašanjem vojnih i civilnih vlasti skadarskog vezira, Njegoš je pokušavao da pripremi teren za unapređenje školskog sistema u zemlji. Vjerovao je da će mu se pružiti mogućnost da zavede i više škole. Bio je duboko ubijeđen da samo regularni školski sistem, sa razvijenim osnovnim i višim školama, može Crnoj Gori osigurati istinski put prema socijalnom i političkom usponu. Vladika je otvoreno govorio da bez takvog školskog sistema Crna Gora nema čemu da se nada, da će uvijek zavisiti od blagonaklonosti i milosti drugih, da će tavoriti u neznanju, dok će Evropa, pa i neke zemlje Balkana, uživati u prosvjeti i kulturi.

Skadarski magacini

Siromaštvo je pritiskalo crnogorsku državu u toku druge decenije Njegoševe vladavine tako da je zemlja nekoliko puta bila dovedena na rub gladi. I vladika i Praviteljstvujušči senat su pokušavali da izgladnjelom stanovništvu osiguraju prehranu, stvarajući rezerve žita, oslanjajući se na finansijsku podršku koju su dobijali iz Petrograda. Trošio je vladika i vlastiti novac na te svrhe, ali je u gladnim godinama, kakve su bile 1846. i 1847. - sve to bilo nedovoljno. Na narod je bila pala muka, slična onima iz vremena Petra I, kad je po deset sušnih godina dolazilo zaredom. Osman-paša je dobro procijenio gdje se nalazi "Ahilova peta" na državnom organizmu Njegoševe države, pa je u tom pravcu i upućivao svoje opasne strijele. Dok je vladika pokušavao da stvara rezerve žita u zato naznačenim magazinima po Crnoj Gori, i Osman-paša otvara magazine žita u Skadru, namijenjene isključivo Crnogorcima. Još u septembru 1846. bio je smjestio u

ambare po Skadru i oko Skadra, 13.000 stari žita isključivo za davanje: Piperima, Bjelopavlićima, Moračanima, Rovčanima, Kučima i ostalim crnogorskim plemenima. Arsenal predmeta za darove takođe je umnogostručio. Pripremao je vezir u skadarskim radionicama mantije i odežde za poklon pojedinim crnogorskim sveštenicima. Krajem 1846. počelo se govoriti po Crnoj Gori i Skadarskom ejaletu da vezir očekuje dovoz u Skadar novih 25.000 stari žita, namijenjenih gladnima u Crnoj Gori. To je počelo postepeno, ali opasno, da razara društveno biće vladičine države. Umnožavali su se posjetioci Skadru. Crnogorci su počeli da odlaze "kod vezira", ne na desetine već na stotine. Zluradi austrijski izvještači iz Skadra javljali su u oktobru 1846. da je sjedište skadarskog vezira posjetilo jednom prilikom 100 Pipera, drugi put 160, a već početkom 1847. broj crnogorskih posjetilaca Skadru se umnogostručavao. Govorilo se da je tada bilo u Skadru 600 Kuča i Pipera. Nesreća je bila u tome što su posjetioci Skadru iz izgladnjele Crne Gore davali izjave da će priznati vlast Osman-pašinu, a svrgnuti Njegoševu. Nastali su, zaista, teški trenuci za Crnu Goru. Njih je jako udvostručavalo to što su i neki predstavnici zemaljske vlasti počeli da se kolebaju. U Skadar su počeli da odlaze i neki članovi Praviteljstvujušćeg senata sa svojom najbližom rodbinom. To je djelovalo porazno na ostala granična plemena u Crnoj Gori. Počeli su da se šire glasovi kako se pripremaju za odlazak u Skadar: Lješnjani, Riječani, Crmničani, Ćeklići, Romani. Nastupila je "glasita i sramotna 1847. godina", kako kaže poznati memoarista Maksim Šobajić. Njegoševa država je stavljena na najsuroviju probu, težu od ratne; zaprijetila je opasnost da se dovedu u pitanje sve dotadašnje državno-pravne i društveno-političke tekovine.

Na ivici očajanja

Njegoša je počelo da obuzima očajanje, tražio je izlaz, a teško ga je bilo naći. Potkraj 1846. najteže ga je zabrinjavalo stanje u Kučima, Piperima i Bjelopavlićima. A on je morao da vodi brigu o njima, kao da su bili u pitanju Njeguši ili Cetinjani. Vladika nije smio dozvoliti da se njegova vlast tako snažno uzdrma na područjima ova tri plemena, koja su u demografskom pogledu bila jedan od stubova populacione politike. Tako su, po austrijskim izvorima, Kuči brojali: 16.000 žitelja, Piperi 10.000, a Bjelopavlići 15.000. Vladika je preduzimao sistematske protivradnje da na neki način parališe djelatnost Osman-paše. Tako on nije dao saglasnost da se zapope neki Kuči zbog saradnje sa Skadrom. Na to je Osman-paša odgovorio time što ih je uputio u Prizren, da tamo dobiju svešteničkі čin. Da bi na neki način otežao vladičine propagandne radnje protiv okupacije Vranjine i Lesendra, Osman-paša je izdao nalog da se restaurira pravoslavna crkva na Vranjini, srušena 1843.
Osman-paša je "prosuo" silan novac po Crnoj Gori. Sve radnje koje je preduzimao protiv stabilizacije vladičine države bile su praćene poklonima u novcu, što ih je vezir davao pojedincima. Po austrijskim izvorima izgleda da je samo za tu svrhu bio 1846. angažovao sumu od 10.000 srebrnih fiorina. Iz te sume je krajem 1846. počeo da daje znatne svote pojedinim ličnostima, da ubijaju neke prvake po crnogorskim graničnim plemenima. Zbog toga su članovi porodice Ivanovića iz Kuča bili prinuđeni da bježe kod prijatelja u Zavalu, u Piperima. To je bio znak da je kriza u Crnoj Gori već bila uzela najopasnije razmjere. Praviteljstvujušći senat na čelu s Perom Tomovim Petrovićem činio je sve što je bilo u njegovoj moći da zaustavi započeti proces slabljenja institucija lokalne vlasti. Sam prezident Praviteljstvujušćeg senata je tada bio izrastao u moćnu figuru, njegova se riječ slušala i njegov uticaj u zemlji postajao svakim danom sve snažniji. Prateći njegovu državničku djelatnost, vladika je svakim danom učvršćivao uvjerenje da u Praviteljstvujušći senat, posebno u njegovog prezidenta, može imati punu vjeru: da će se starati da izdrži pritisak koji je na Crnu Goru dolazio iz Skadra.

Poetski monument

U vrijeme dok je brižio brige o opstanku zemlje i daljoj sudbini crnogorskog naroda, vladiku su pritiskale autorske i književno-stvaralačke preokupacije. U njegovoj pjesničkoj maštі već je bila razrađena ideja o najznačajnijem djelu njegovog stvaralačkog korpusa. Može se čak pretpostaviti da je za vrijeme boravka u Crnoj Gori 1846. već bio stavio na papir svoj grandiozni spjev - Gorski vijenac. Prilike i njegov narod došle su do izražaja u ovom vladičinom spjevu. Ko zna, da te prilike nijesu bile tako surove da li bi u to veliko poetsko ostvarenje ušle neke ideje, tuđe božanskim etičkim načelima a prihvaćene za okosnicu spjeva?!
Potkraj godine vladika je počeo da planira odlazak za Beč. Imao je za to nekolia ozbiljna razloga. Jedan je bio i taj što je želio da u prijestonici Monarhije ispita mogućnosti za novi odlazak u Rusiju. Želio je da u Petrogracu još jedanput otvori raspravu o obavezama Rusije u zaštiti Crne Gore od pritisaka skadarskog vezira. Isto tako, bila su sazrela i neka druga pitanja za raspravu s ruskom vladom i njenom diplomatijom. Najvažniji je, svakako, bio razlog da preda rukopis Gorskog vijenca za štampu. Rukopis je želio da štampa u štampariji Mehitarsista u Beču. Smatrajući da Gorski vijenac predstavlja njegovo životno djelo, nije želio propustiti a da on lično ne prati njegovo štampanje. Početkom oktobra (4. X 1846) napustio je Cetinje, otputovao za Kotor, odakle je 7. X 1846. krenuo za Trst.
Sa sobom je odnio rukopis Gorskog vijenca i 20.000 dukata da ih „dade na dobit" u nekoj od banaka Monarhije. Na putu za Beč zadržao se u Trstu. Tu je nabavio izvjesnu količinu žita za „sirotinju" crnogorsku, kojoj je prijetila opasnost od gladi, izazvanu sušnom godinom kakvu nije pamtio tadašnji naraštaj. Iako je sa sobom imao relativno dosta novca, isplatu žita nije izvršio gotovinom, kojom je raspolagao, već parama dobijeni od prodaje jednog brilijantskog krsta, svojevremeno dobijenog na poklon od austrijskog imperatora u znak pažnje za dobru volju pokazanu u pregovorima o crnogorsko-austrijskom razgraničenju. U prijestonicu Monarhije prispio je 20. X 1846.

Neuspio pokušaj

Njegoš se zadržao u Beču od 20. X 1846. do 13. I I 1847. Za to vrijeme je stanovao u gradskoj četvrti Leopoldštat. Kako se iz građe austrijskog porijekla da zaključiti, u toj istoj četvrti je stanovao i dvorski pirotehničar Anton Štuver. To je crnogorskog vladara zainteresovalo, te mu je pošlo za rukom da sa Štuverom stupi u vezu i sazna kakvim se sve eksplozivnim napravama austrijski pirotehničar bavio. Prilikom tih razgovora saopštio je Štuveru da želi vojni sredstvima da povrati izgubljena ostrva u Skadarskom jezeru,

te ga je interesovalo da li bi se Štuverove eksplozivne materije mogle u tu svrhu i kako iskoristiti. Njegoš je molio pirotehničara da mu to pokaže u laboratoriji. Htio je da vidi kakav bi to i koliko razorni efekat moglo da ima. Tek poslije tako urađene probe, vladika je izrazio spremnost da kupi dio eksplozivnog materijala (J. Milović).
Sam Štuver nije mogao, bez odobrenja viših vlasti, pokazati Njegošu šta je sve u stanju da se uradi s eksplozivnim materijama koje je proizvodio. Ubrzo zatim austrijski pirotehničar obavijestio je nadležne organe o vladičinom interesovanju, pa je o tome bila čak obaviještena i Meternihova kancelarija. Iz kancelarije je zatraženo o tome podrobno obavještenje, o čemu je Meterniha obavijestio Jozef fon Sedlnicki, predsjednik vrhovne policijske vlasti u Beču. Na kraju su austrijski vrhovni organi udesili stvar tako da sam Štuver odbije vladičin zahtjev. Tako je austrijska vrhovna vlast ostala dosljedna preporukama datim crnogorskom vladaru za vrijeme njegovog boravka u Beču još 1843. godine.

Peticija za Petrograd

Odmah po dolasku u Beč, vladika je zatražio prijem kod ruskog ambasadora, grofa Medema, kako bi blagovremeno dobio odgovarajuće isprave za putovanje u Petrograd. Ambasador mu je odmah preporučio da o cilju putovanja sastavi peticiju u pisanoj formi za državnog kancelara Karla Vasiljeviča Neseljrodea. Prihvativši ovu preporuku, vladika je sačinio tekst tražene peticije u pet tačaka i uručio je Medemu. Suštinu peticije čine nekoliko važnih zahtjeva upućenih ruskoj vladi. Nijesu svi bili podjednako važni, ali se o nekima nije moglo odlučivati bez imperatorovog mišljenja. Jedan od najznačajnijih bio je molba za produženje ruske subvencije u iznosu od 80.000 rubalja u asignacijama (ili 22.857 rubalja i 14 kopejki u srebru), kojoj je isticao rok u sljedećoj (1847) godini. Polazeći od toga da je to teret za državnu blagajnu Rusije, vladika je istakao i prijedlog da ruska vlada, umjesto toga, donese odluku o jednokratnoj pomoći Crnoj Gori u iznosu od 80.000 dukata. Tu bi sumu Crna Gora založila u Trgovačkoj banci u Petrogradu, a od godišnjih kamata mogla bi da izdržava svoje zemaljsko praviteljstvo. Od ostalih zahtjeva najznačajniji je svakako bio molba da se ruska vlada ponovo angažuje na Porti, kako bi se smanjio pritisak turskih vlasti na Crnu Goru, povratila silom okupirana ostrva u Skadarskom jezeru. Nije bio bez značaja ni vladičin zahtjev za saglasnost carske vlade o preseljavanju jednog broja žitelja Crne Gore u Rusiju. Ni Medemu ni kasnije grofu Neseljrodeu nije bio dovoljno jasan zahtjev o potrebi Njegoševih pregovora sa Svetim sinodom.
Čim je dobio vladičinu peticiju, grof Neseljrode je sastavio specijalni referat za Nikolaja I, koji je tada boravio u Carskom selu. U kancelarovom referatu o vladičinoj peticiji izneseno je mišljenje da se novčana subvencija Crnoj Gori smanji na polovinu, tj. na 12.000 rubalja u srebru godišnje. Kancelar je, isto tako, smatrao da o vladičinom zahtjevu za preseljavanje Crnogoraca u Rusiju trebao sastaviti poseban referat, iz koga bi se jasno vidjelo da li takav potez koristi Rusiji i da li ga je moguće realizovati u datim uslovima. A vladičino uporno nastojanje za novu diplomatsku intervenciju na Porti, Neseljrode je objasnio nešto podrobnije, izjavivši da je iz Carigrada uvijek dobijan odgovor kako je Porta sistematski preporučivala vlastima u Skadru da strogo vode računa o održavanju mira na granici prema Cnroj Gori. Imperator Nikolaj I je s pažnjom saslušao preporuke državnog kancelara, ali je iz raspoloživih hartija jedino jasno da je bio protiv vladičinog dolaska u Petrograd. Razumije se, iz Carske kancelarije je naglašeno da će se cnrogorskom vladici pružiti prilika za posjetu Petrograda čim se za to ukažu mogućnosti, a ruski vladar će ga sa zadovoljstvom primiti po treći put.

Nove poruke za Neseljrodea

Kad je grof Medem saopštio Njegošu odgovor iz Petrograda, crnogorski vladar je izrazio nesaglasnost s preporukama državnog kancelara, pa je krajem novembra sastavio dvije nove pismene poruke za ruskog državnika. U njima su u dosta oštrom tonu istaknute neke značajne istorijske razloge koji su zvaničnu Crnu Goru podsticali da traži novo angažovanje ruskog vladara i ruske vlade. Kao prvo, otomanska vlada je svake godine odobravala isplatu iz svoje državne blagajne 40.000 dukata vlastima u ejaletima oko Crne Gore za podsticanje pobuna u Cnroj Gori i izazivanje „anarhije" u njoj. Da bi se to spriječilo, zemaljsku vlast u Crnoj Gori je trebalo učvrstiti do stepena da se može s uspjehom nositi s tako opasnim pretenzijama svojih agresivnih susjeda.
Kako je Njegošev zahtjev o pregovorima sa Svetim sinodom Ruske pravoslavne crkve izazvao posebne nedoumice kod državnog kancelara i samog imperatora, Njegoš je našao za potrebno da saopšti da od trenutka kad je 1714. vezir Ćuprilić potpuno porušio Crnu Goru, razorio do temelja i ostatke Cetinjskog manastira, Crna Gora je ostala „bez hrama božjega". Vladika je, stoga, želio da s predstavnicima Svetog sinoda započne pregovore o početku gradnje novog manastira na Cetinju s proljeća sledeće godine (tj. 1847). To je, po vladičinim planovima, trebalo da zaposli jedan broj stanovništva, jer je u pitanju bio plan o gradnji „velikog crkvenog zdanja".

Plan za novi manastir

Njegošev plan o podizanju novog Cetinjskog manastira govori o vladici ne samo kao državniku i političkom misliocu nego o crkvenom poglavaru. Iako je on svoju originalnu kosmogonijsku koncepciju, svoja shvatanja o egzistenciji i praegzistenciji već bio izložio u svojim književnim djelima, što su se, na neki način, razlazila od zvanične hrišćanske koncepcije o porijeklu materijalnog svijeta, vladika je ostao religiozan mislilac. On je polazio od uvjerenja da beskonačnim kosmičkim prostorom upravlja nevidljiva sila, koja svoje zrake i luče šalje kroz beskrajni kosmički prostor i njime suvereno upravlja. Novi Cetinjski manastir trebalo je da iskaže poštovanje prema toj nevidljivoj sili, koja je upravljala svim „besporecima" i „Porecima" kosmičkim. Taj je hram, istovremeno, trebalo da uveliča, zajedno sa Biljardom, značaj Cetinja i da poboljša urabnističku osnovicu za crnogorsku prijestonicu.
Taj građevinski poduhvat je imao i svoj moralno-politički značaj, jer bi silno podigao samouvjerenje kod Crnogoraca, izloženih pritisku skadarskog vezira Osman-paše. Isto tako, vladika je očekivao da za potrebe budućeg manastira na Cetinju i za crkvene potrebe uopšte treba tražiti od Svetog sinoda dodjeljivanje određenog broja bogoslužbenih knjiga, jer crnogorska državna knjigopečatnja, iako je činila goleme napore,

nije bila u stanju da osigurava odgovarajući broj crkvenih knjiga, jer nije snabdjevena odgovarajućim tipografskim znacima. I najzad, vladika je želio da posjeti grob svoga nesuđenog nasljednika Pavla Petrovića.
Poslije novih objašnjenja datih novembarskim peticijama (u pitanju su bila dva dokumenta), vladika je s nestrpljenjem očekivao odgovor iz Petrograda. Sredinom januara 1847. pozvao ga je grof Medem na razgovor i saopštio mu rješenja carske vlade, donesena uz saglasnost sa Nikolajem I. Ono što je najznačajnije, sveruski imperator je odbio preporuku grofa Karla Vasiljeviča Neseljrodea da se finansijska subvencija Crnoj Gori smanji na polovinu i donio nov carski reskript da se subvencija, u iznosu od 22.850 srebrnih rubalja, produži za još pet godina, od 1847. do 1852. godine. A što će se kasnije uraditi s subvencijom zavisiće u prvom redu od „okolnosti i potreba", kao i od „pažnje" s kojom će crnogorski vladar primati „savjete ruske vlade". Za Njegoša je to tada bilo dovoljno.

Štampanje „Gorskog vijenca"

Svi poslovi što ih je vladika obavljao u Beču i razgovori koje je vodio sa zvaničnim predstavnicima Monarhije i zvaničnim ličnostima ruskog diplomatskog predstavništva u Beču bili su od izuzetnog značaja. Najznačajniji posao je, svakako, bio rad na pripremi Gorskog vijenca za štampu.
U Beču se Njegoš najviše družio s Vukom Stefanovićem Karadžićem. Uostalom, Vuk mu je i bio pravi sagovornik za posao koji ga je tada najviše i okupirao - štampanje Gorskog vijenca. Po obavještenjima Milana Đ. Milićevića, koji se tada susreo s Njegošem, vladika je Gorski vijenac pisao u Beču. To je zanimljivo obavještenje, pogotovo što potiče od savremenika koji se upravo tada nalazio u Beču i bio u čestim kontaktima s vladikom. No, to ne znači da je njegovo obavještenje i tačno. Vladika je, po svoj prilici, donio rukopis Gorskog vijenca sa sobom iz Crne Gore. Na njemu je vjerovatno radio u svom stanu u Beču i taj konačno izredigovani tekst je čitao Vuku Karadžiću. Nije bez osnova pretpostavka da je promjena nekih pjesničkih izraza u manuskriptu Gorskog vijenca upravo izvršena po Vukovim sugestijama. Ipak, vladika nije želio da ispusti iz ruku „potonje pregledanje".
Petar II se susrio u Beču s mnogim ličnostima iz jugoslovenskih zemalja: Slovencima, Hrvatima, Srbima. Učestvovao je i na slovenskom balu. Tada je poznati slikar Anastas Jovanović napravio i vladičin portret. Za vrijeme boravka u prijestonici Monarhije vladika se susrio i sa Imbrom Ignjatijevićem Tkalecom. Tkalec je bio oduševljen Gorskim vijencem, zapravo odobrenim tabacima za štampu vladičinog djela.
Vuk Stefanović Karadžić je prvi veliki Njegošev savremenik koji je do kraja osjetio duboki kulturno-istorijski i književno-estetski značaj vladičinih djela, pa i Gorskog vijenca.

Vijenac za oslobodioce

Gorski vijenac je dramski spjev o nacionalnoj revoluciji crnogorskog naroda, shvaćenoj na način kako je to mogao da učini samo Njegoš četrdesetih godina XIX stoljeća, pjesnik koga je stvorila ta ista revoluija i njena izgrađena iako dosta maglovito iskazana, nacionalna ideologija.
Glavnu radnju spjeva čini istraga poturica (islamiziranih Crnogoraca), ili Badnje veče, kako se ona drugačije naziva, "istoričesko sobitije pri kraju XVII vijeka". Lako je uočiti da je Njegoš prihvatio istorijsku tvrdnju o istrazi poturica, saopštenu prvi put u Kratkoj istoriji Crne Gore vladike Petra I Petrovića Njegoša, a ponovljenu u Istoriji Crne Gore Sima Milutinovića (i kasnije u Diki crnogorskoj), s tim što je Njegoš događaj nešto drugačije hronološki odredio i okvalifikovao na način kako su mu to dopuštali dosta oskudni istorijski izvori, težeći da čitaocu objasni proces deislamizacije islamiziranih Crnogoraca.
Sačuvani dio manuskripta Gorskog vijenca pokazuje kakav je napor pjesnik ulagao da bi došao do poetski najsnažnijih iskaza i koliko se mučio da odredi naslov spjeva. Nekoliko varijanti naslova nalazimo na spoljnoj strani prvog i spoljnoj strani posljednjeg lista sačuvanog manuskripta. Njih je vladika pisao ovim redom: prvi - nečitljiv naslov, koga je jedan književni istoričar protumačio kao Arhibadnji dan. Preko tog naslova, dosta razgovjetno, ispisao je drugi - Arhibudnji dan, pa Izvijanje iskre, zatim Izviiskra, a potom Izvita Iskra, i najzad Vijenac Gorski. Prilikom štampanja, vjerovatno u posljednjem trenutku, sve je varijente zanemario i dao istorijski i poetski najsnažniji i najadekvatniji - Gorski Vijenac, metaforu, vijenac slave za one pregaoce koji su stvorili Crnu Goru i njenu slobodu.
Politički mislioci crnogorske nacionalne revolucije (i Petar I i Petar II Petrović - Njegoš), kao i svi politički ideolozi balkanskih i evropskih nacionalnih revolucija, tražili su svoje korijene u dalekoj istoriji ranog, razvijenog i poznog srednjevjekovlja, težeći da na tako dubokom istorijskom pravu zasnuju legitimitet svojih novovjekovnih državnopravnih tvorevina. I Njegoš je u svom najznačajnijem djelu to pokušao da učini na izuzetno originalan način, polazeći i od iluzije da su crnogorski i srpski nacionalni pokret jedinstveni; pri čemu je vladika, i to vrlo često, miješao vjerski i etnički identitet, vjeru i narodnost, procjenjujući i značenje jezika u konstituisanju nacija i nacionalnih država, ne pridajući dovoljno značaja činjenici da svaki južnoslovenski nacionalni i oslobodilački pokret ima svoju liniju razvoja, svoja posebna obilježja, svoj duh i svoje biće i, najzad, svoj vlastiti put u budućnost.

Istorijske i poetske istine

Izvjesnu prazninu u našoj nacionalno-političkoji i nacionalno-kulturnoj povjesnici predstavlja to što utemeljivači crnogorske nacionalne države nijesu potpunije poznavali polumilenijumsko, dukljansko razdoblje crnogorske istorije. Više je o tome znao vladika Vasilije nego oni, a trebalo je da bude obrnuto. Da je Njegoš poznavao nešto podrobnije dugu dukljansku povjesnicu, da je imao osnovna saznanja o dukljanskim knjaževima i kraljevima i njihovoj ulozi u balkanskoj i evropskoj istoriji, kad su se pod njihovim suverenitetom nalazile mnoge zemlje, narodi i države širokih područja Balkana i kad su igrali istaknutiju ulogu u prostoru i vremenu u kome su djelovali, od mnogih ličnosti spomenutih u Gorskom vijencu, pogotovo od onih koje predstavljaju samo mitska imena, preuzeta, uglavnom, iz narodno-deseteračkih izvora, iz, inače, veličanstvenog kosovskog ciklusa - vjerovatno bi velikani dukljanske istorije našli svoje mjesto u Gorskom vijencu. Da je poznavao drevnu dukljansku istoriju, veliki pjesnik Gorskog vijenca vjerovatno ne bi prešao preko jednog od najsudbonosnijih događaja čitave balkanske ranofeudalne istorije,

kad su crnogorski preci li prapreci, stari Dukljani, na samom obzorju drugog milenijuma nove ere, porazili na svojoj dukljanskoj zemlji trostuko jaču vojsku jedne od najmoćnijih imperija ondašnjeg svijeta. A za djelatnost crnogorskih drevnih predaka, u kulturno-istorijskom pogledu, vezana su takva ostvarenja koja se mogu ubrojiti u najveće tekovine evropske kulture i evropske civilizacije.

Poput Homera

Njegoš je izabrao dramski oblik za svoj spjev; učinilo mu se da će Homerovskim metodom poetskog kazivanja izvesti čitav crnogorski narod na istorijsku pozornicu, povezati ga oslobodilačkom ideologijom s ostalim njemu srodnim narodima Balkana, uprvom redu sa srpskim, proglasivši srednjevjekovnu srpsku carevinu za glavni ideal zajedničke državne tradicije, smatrajući da uz nju treba koristiti i mitove i motive južnoslovenskog herojskog eposa da bi se tako na čvršći način dokazao legitimitet zahtjeva što ga je postavila ideologija nacionalnog preporoda.
Isto kao što je i Homer u Ilijadi, snažnim jezikom antičke poezije, saopštio sve ono što je, po njegovoj ocjeni, trebalo reći o staroj Jeladi i starim Grcima, i Njegoš je u Gorskom vijencu, ponesen dobrim dijelom Homerovim primjerom, izložio sve ono što je smatrao bitnim za samoidentitet Crnogoraca.
Gorski vijenac je spjev u kome crnogorska istorijska drama doživljava vrhunac. Sve što se zbivalo na surovom crnogorskom, socijalnom, političkom i istorijskom reljefu, izbija iz samog bića crnogorskog naroda, po čemu se on i raspoznaje i razlikuje od svih drugih naroda na Balkanu.
Njegoš je bio svjestan da je u Gorskom vijencu sve rečeno i iz njega sve progovorilo. Nepune dvije godine poslije štampanja velikog djela, vladika je kazao da će se ono najviše "dopasti Crnogorcima, a zato što sam u njemu iznio njihove osobine, njihov način mišljenja i govora, te se vide kao u ogledalo".
Ne treba smetnuti s uma da je Njegoš koncipirao, pisao, pjesnički dotjerivao i brusio Gorski vijenac u vrijeme kad je Crna Gora 1846-1847. zapala u teškoće i muke, slične samo onima koje je preživljavala za vrijeme vezirovanja u Skadru Mahmuta Bušatlije, paše skadarskog. To je dalo pečat pjesnikovim poetskim ocjenama "turskog naroda" i turske nacije, neusaglašenim sa visokim načelima sveljudskog moralnog kodeksa, koja, inače, dominiraju nenadmašnim spjevom. To je još više došlo do izražaja u vladičinoj korespondenciji iz tih dana, veličanstvenoj i po duhu i po sadržaju, u kojoj su izražene ocjene o Albancima i Bošnjacima, neprimjerene za pisca njegove veličine, njegovog ranga i pozicije u evropskoj i svejtskoj literaturi.
U monolozima, dijalozima i svim scenama Gorskog vijenca dominira čudesna čar pjesnikovog jezika sličnog govoru antičkih bogova. Takvu leksiku i umjetnički iskaz Njegoš je koristio kad je uobličavao sve scene veličanstvenog spjeva. Njegova umjetnička istina o događajima blakanske zbilje ili o složenostima ljudske egzistencije ne podudara se sa stanovištem nauke. Ali, i pored toga, pogotovo kad je riječ o glavnim istorijskim tokovima balkanske povijesne drame i takva istina je toliko bliska realnim istorijskim okolnostima da to impresionira čitaoce.
Jednom našem velikom književnom stvaraocu XX stoljeća, a sigurno najvećem jugoslovenskom eruditi svih vremena, činilo se da neke scene spjeva i "elementi suvišnog folklora" Gorskog vijenca ne dosežu neophodan estetski nivo. Ovaj znameniti autor je gubio iz vida da su takve scene i folklorni elementi spojeni u umjetnički harmoničnu cjelinu, što daje ubjedljivu sliku o Crnogorcima. A osporavaoci crnogorske nacije, što se u svojoj labavoj argumentaciji oslanjaju samo na Njegoševo "srpstvo", ne mogu da ocijene da Njegošev Gorski vijenac ne dopušta da se izbrišu i potru Crnogorci kao narod i nacija.

* * *

Teška 1847. godina

Nastupila je 1847. godina, a pritisak Osman-paše nije jenjavao, već se čak pojačavao. Izvještavajući krajem januara 1847 (8/20. I) svog brata u Beču o teškoćama u koje je zapala zemlja, predsjednik Praviteljstvujuščeg senata, energični Pero Tomov Petrović isticao je "da je u ovi narod velika muka od gladi", a paša skadarski "opet sve više mita daje". I ne samo to, otomanski poglavar u Skadru počeo je davati i oružje, obećavajući narodu "da će davati žita do Đurđeva dne", te "s tijem ovi narod pomami". Zaključivši ovo pismo, prezident Senata je napominjao da se Crna Gora uzdala u to da će Osman-paši "otkuda zapovijed doći da to ne daje - no svrhu toga sve više daje". Ljuto se varao Osman-paša da će pokolebati svu Crnu Goru, da će odsustvo vladičino iz zemlje olakšati njegove kombinacije o izazivanju otvorene pobune u Crnoj Gori. Senat je čvrsto držao vlast, donosio efikasne protivmjere da se suzbije zlokobna vezirova djelatnost u graničnim područjima Crne Gore.
Skadarski vezir je bio obaviješten o djelatnostima Praviteljstvujuščeg senata, pa je nastojao da svojom naoružanom flotilom zatvori sve puteve po jezeru, kuda je mogla da se doturi hrana Crnoj Gori. Vezir je znao da je u Crnoj Gori došlo u graničnim nahijama prema Skadru do oštre političke podjele, na one koji su bili za saradnju sa Skadrom i one koji za politiku oslonca na prirodnog i ljutog protivnika nijesu željeli ni da čuju. Pošto je Crmnička nahija bila na najžešćem političkom i vojnom udaru i pritisku iz Skadra, pristalice Njegoševe vlasti same su počele da djeluju protiv svojih suplemenika koji su se priklanjali veziru. Kad je krajem januara 70 Crmničana pošlo za Skadar da izraze pokornost Osman-paši, vladičine pristalice u Crmnici stupaju na pozornicu. Nagovještavajući im pravi rat, zapalili su domove kolovođama. Ubrzo poslije toga Senat je izdao naredbu da se stave u tamnicu neki Crmničani koji su se tada zatekli na Cetinju, a viceprezidentu Senata Đorđiju Petroviću naređeno je da sa deset perjanika hitno pođu u Crmničku nahiju, ne bi li spriječio dalje političko odmetanje od Crne Gore. A početkom februara Senat je uputio kapetana Gvardije, energičnog Laza Prorokovića, Njegoševog ujaka, sa nekoliko perjanika u Bjelopavliće i Pipere da spriječi dalje opasno odmetanje nekih tamošnjih žitelja od Crne Gore. Proroković je naišao na loše razumijevanje. Narod je isticao da od skadarskog vezira "dobijaju žito" i to "redovno", pa se od toga bilo teško odreći.

Sukobi u Crmnici

Prateći djelatnost crnogorskih vlasti, Osman-paša nije sjedio skrštenih ruku, već je i sam krajem januara došao na ostrvo Lesendro da bi iz blizine pratio razvoj zbivanja. Odmah je otvoreno zaprijetio da će se spor pretvoriti u oružani sukob širih razmjera. Istovremeno, vezir je izdao naredbu zapovjedniku grada Bara da s vojskom pređe preko Sutomora, zauzme crmnička sela Limljane i Boljeviće, da se spoji s turskom vojskom, zauzme Crmnički Vir, zaposjedne pazar na Viru, čime bi čitavu nahiju i Crnu Goru lišio ekonomske i strateške pozicije, važne skoro kao Rijeka Crnojevića. Pritisak iz Skadra se nastavio početkom marta 1847. Tada je iz Crmnice stiglo u Skadar blizu 500 ljudi, ako je vjerovati austrijskim izvještačima, koji su, po pravilu, predstavljali sve žitelje nahije. Njih su predvodili kapetan Markiša Plamenac, iz Boljevića i Nikola Plamenac iz Gluhoga Dola. Ovu dvojicu prvaka lično je dočekao Osman-paša, dodijelio im raskošna odijela, a Markiši Plamencu i sablju, uz riječi da njom siječe protivnike otomanske vlade.
Kad se Markiša Plamenac sa svojim rođakom Nikolom povratio u Crmnicu, odmah su ih napali Crmničani vjerni vladici i Praviteljstvujuščem senatu. Tako je započeo mali unutrašnji rat u Crnoj Gori, izazvan u pravom redu potstrekavanjima skadarskog vezira. Vlasti u Skadru su odmah stupile u dejstvo. Skadarski vezir je uputio svog zamjenika na Lesendro s ratnim materijalom namijenjenim crmničkim buntovnicima. Istovremeno, barski zapovjednik, Selim-beg upao je na teritoriju Crmničke nahije s ciljem da pomogne pobunjenicima.
Sredinom aprila u Crmnici se rasplamsao pravi rat. Govorilo se čak da je vladika, došavši na Cetinje, početkom aprila 1847. pošto se upoznao sa stanjem u zemlji, zamjerio Peru Tomovu što je propustio da putem pregovora izbjegne krvoproliće. No, bilo kako bilo, oružani sukobi u Crmnici su ličili na pravo ratovanje. Ono što je najteže padalo vladici bilo je to što su rat vodili Crnogorci među sobom. Na jednoj strani su bili: Gluhodoljani, Boljevići, Limljani i Godinjani, a protiv njih su se okrenuli: Sotonići, Dupilo, Utrg, Brčeli i Optočići.

ŠESTI DIO KLIKNI